СЛОВО Просвіти

Без мови немає нації!

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ТИЖНЕВИК **24 (1128), 17–23 червня 2021**

Праонук Сластіона Марко, ліворуч Надя Миро, Ольга Герасим'юк, Барб Завадович, Наталя Федущак

Ольга Герасим'юк: «Таких людей, як Опанас Сластіон, більше немає в цілому світі!»

Галина ДАЦЮК

Коли почалася ця всепоглинаюча любов, що захопила своїм світлом, – ніби небо одкрила? Саме любов, бо без цієї "хімії" не вийшло б нічого путнього. Так, є певна офіційна дата – 2009 рік. Але то просто число, яке застовпило маячок часу.

Мабуть, дорога до Сластіонових шкіл почалася все-таки "з абетки" про себе, про землю, на якій народилася, про людей, яких "божественний вітер" кинув на Полтавщину, – хто вони? А хто ти серед них? І вже проступає у спільній історії світлина тата, який, виходить, вчився у Сластіоновій школі. І раптом віднаходиш сполучні лінії – директора школи і свого діда – отамана Гонти та холодноярського героя, а для радянської влади – "бандитів".

І хочеться випрямити викривлену оптику, через яку багато літ витравлювали правду і пам'ять про справжніх людей, котрі будували і збирали все, що називалося Україною. Серед них Опанас Сластіон – найдостойніший, на її думку, більше таких немає. "Єдина людина, до якої у мене немає жодної претензії", – каже.

Якби мала достатньо часу, "для себе", то, напевно, присвятила б його мамі і Сластіону. Дуже вже хочеться викласти пазли його історії у струнку споруду з баштою, з вишивкою "білим по білому" по чотирьох вуглах. Це має бути книжка, до якої по мачинці збирає матеріали про Сластіона, емоційно переживаючи його забуття і воскресіння. А пишучи сторінки з уяви, тим часом "горить" його спадщиною.

Бо не можуть заростати хащами школи Лохвицького земства авторства Сластіона, в стилі українського модерну, шедеври національного, а то й світового значення. Бо на якій ще землі ви побачите подібні шестикутні вікна, які впускають світло з неба? У якій частині знайдете цегляне оздоблення у формі полтавської мережки та вишивки з альбомів Олени Пчілки і вежі зі шпилями, які видно аж з початку планети?

Зібрала в кулак волю (бажання не займати), гукнула мобільну "гарячу" команду і спитала: "Чи справедливо, щоб Полтавщина асоціювалася у світі з галушкою, маючи на своїй землі український модерн Сластіона?"

За цю справедливість вона готова працювати в поті чола, завжди і все життя. Заради Сластіона готова використати своє ім'я, якщо це допоможе: "Добрий день, мене звати Ольга Герасим'юк, хотіла б спитати про Сластіонову школу". Часом допомагає.

Очолюючи Національну Раду з питань телебачення і радіомовлення України, відома українська журналістка Ольга Герасим'юк взяла на себе ще один – громадський обов'язок – кураторство фантастичним проєктом "Школи Лохвицького земства", поставивши на їх сторожі свою любов.

Про шкільні сходи у хащах, мобільний телефон на цвинтарі, де спочиває Сластіон, зустрічі за океаном з Барб, яка колись "геть здуріла", почувши бандуру; про висушену миргородську калюжу, столітні записи кобзарів на фонограф, вселюдські толоки, бої з мародерами, найзолотіше Опанасове серце і таємниці його життя Ольга Герасим'юк розповіла "Слову Просвіти". То була золота година, яку переповідаю вам. Відчуйте між рядками наше серцебиття.

Читайте на стор. 8–9

130 РОКІВ Є. КОНОВАЛЬЦЮ

3

МОВА ЄДИНА

4

ПОСТАТЬ

5

ЛІТЕРАТУРНІ ЛАБІРИНТИ

10-11

ШЕВЧЕНКІАНА

12-13

“Ми замислюємося про свої успіхи та невдачі, що зроблено, а що – ні. Куди рухатися далі?”

Центральне правління “Просвіти” повідомляє

◆ **11 червня 2021 р. відбулося чергове засідання Центрального правління ВУТ “Просвіта” ім. Тараса Шевченка, яке, згідно зі статутними вимогами, розглянуло низку актуальних проблем культурно-просвітницької діяльності Товариства.**

На порядку денному, серед інших, були розглянуті питання:

1. Про проведення чергового – XI з’їзду Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка.

2. Про проведення звітно-виборчих зборів та конференцій у просвітянських об’єднаннях України.

3. Про ситуацію, що склалася довкола Всеукраїнського культурологічного тижневика “Слово Просвіти”.

4. Про кооптування до складу Центрального правління Товариства нових членів замість вибулих.

5. Різне.

З глибоким аналітично-критичним аналізом діяльності просвітянського товариства в нинішніх складних умовах виступив очільник “Просвіти”, народний депутат України I–VI скликань Павло Мовчан.

Особлива увага приділялася мовній ситуації в Україні у зв’язку з провокативною поведінкою депутатів Верховної Ради України від партії “Слуга народу”, інформаційній складовій національної безпеки держави.

В обговоренні доповіді голови Товариства та поставлених ним завдань взяли участь члени Правління: Г. Г. Філіпчук, М. Т. Нестерчук, Л. П. Мужук, В. Й. Кліщак, Ю. М. Гандзюк, В. Ф. Семистяга, завідувачка оргвідділу Секретаріату С. В. Фещенко та ін.

Ухвала Центрального правління ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка затверджена одностайно, а саме:

1. Упродовж червня – жовтня 2021 р. провести звітно-виборчі збори та конференцій у просвітянських об’єднаннях України.

2. Про хід і підсумки звітів та виборів новосформованим керівним органам просвітянських об’єднань прозвітувати Центральному правлінню та проінформувати громадськість через тижневик “Слово Просвіти”.

3. З урахуванням обставин пандемії, рекомендувати сесії Головної ради ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка призначити проведення XI з’їзду на листопад 2021 р.

4. Секретаріату ВУТ “Просвіта” імені Тараса Шевченка надати свої пропозиції щодо підготовки і проведення XI з’їзду та затвердити їх на сесії Головної ради в липні 2021 р.

5. Закликати голів обласних об’єднань організувати передплату тижневика “Слово Просвіти” на II півріччя 2021 р. та регулярно інформувати Центральне правління і редакційну колегію про хід передплати.

6. Кооптувати до складу Центрального правління Товариства знаних просвітянських активістів: Щекуна Андрія Степановича, головного редактора газети “Кримська світлиця”; Васьківа Миколу Степановича, відомого українського літературознавця, із подальшим затвердженням рішенням сесії Головної ради.

◆ **15 червня 2021 р**. просвітяни вшанували пам’ять легендарного кіноактора, кінорежисера, сценариста Івана Миколайчука. З нагоди 80-річчя від дня його народження Всеукраїнським товариством “Просвіта” імені Тараса Шевченка організовано і проведено круглий стіл “Білий птах української духовності”. Своїми враженнями та спогадами про митця поділились голова “Просвіти”, відомий український політик, поет, перекладач, сценарист, народний депутат України I—VI скликань Павло Мовчан; заступник голови Товариства “Просвіта”, академік Академії педнаук України Георгій Філіпчук; відомий кінодраматург, кінорежисер Леонід Мужук, український скрипаль, композитор, культуролог, голова Київського міського об’єднання “Просвіти” Кирило Стеценко, головний редактор газети “Слово Просвіти”, відома українська письменниця Любов Голота; історик, голова Луганського обласного об’єднання “Просвіти” Володимир Семистяга та інші.

◆ **23 червня 2021 р**. Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка спільно із заслуженим народним ансамблем пісні і танцю України “Дарничанка” до Дня Конституції України проводять святковий концерт “Знову разом” в концертній залі ЦХТТ “Печерськ” (вул. Московська, 3). Початок о 19.00. Вхід вільний.

Звернення
до наших читачів, передплатників, просвітян

Друзі! Тижневик “Слово Просвіти” – один із небагатьох нині існуючих островів незалежного українського слова в інформаційному морі — за певного “сприяння” нашої влади опинився на межі припинення свого існування. І тільки ми самі, хто любить, шанує і дорожить українським правдивим і об’єктивним словом можемо допомогти “Слову Просвіти”. Будь-яка фінансова підтримка видання – це вагомий внесок в українську справу. Тож подаємо Вам наші банківські реквізити:

АТ “Альфа-Банк, р/р UA 30 300346 0000026002016994001; отримувач: ГО “Всеукраїнське товариство “Просвіта” ім. Тараса Шевченка; код ЄДРПОУ/ІНН: 00031756.

Призначення платежу заповнюється платником так, щоб надати повну інформацію про платіж.

Минулого тижня на наше прохання про допомогу для газети “Слово Просвіти” відгукнулися:

1. Ігнатенко Леонід Миколайович — 1000 грн.
2. Саковський П. Г., Саковська В. В. — 300 грн.

Про українську національну ідею

Олександр ПТАЩЕНКО,
доктор фіз.-мат. наук,
професор, член НСПУ

Виповнюється 30 років незалежної Української держави. І ми замислюємося про свої успіхи та невдачі, що зроблено, а що – ні. Куди рухатися далі? І постає питання: у чому полягає сучасна українська національна ідея, яка повинна об’єднувати наш народ і давати напрямок розвитку нашого суспільства?

У 2004 році, в результаті співпраці Всеукраїнського товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка (я був головою Одеського обласного об’єднання “Просвіти”) з державними установами, в Одесі було проведено II Міжнародну науково-практичну конференцію “Українська національна ідея: минуле, сучасне, майбутнє”.

Під час підготовки доповіді до конференції я “придумав” формулювання сучасної української національної ідеї: розбудова Самостійної Суверенної Соборної Української держави, яка повинна бути матір’ю для своїх громадян. Сьогодні я би сказав: “для **всіх** своїх громадян”. У це означення входять і мова, і Збройні сили, і правосуддя, і наука, і культура... Важливо – рівноправність людей, які розмовляють різними рідними мовами при одній державній мові; відсутність злочинного протиставлення українсько- і російськомовних українців.

Для розбудови Української держави необхідно реалізувати правосуддя – справедливу, не корумповану судову систему. Ще Аврелій Августин (Августин Блаженний), один із батьків християнської церкви, у IV столітті нашої ери написав: “Де немає справедливості (правосуддя), немає й держави” (Ubi iustitia non est, non esse respublicam).

Українська національна ідея включає і кардинальне поліпшення життя наших громадян. Злиденні умови виганяють на заробітки за кордон близько 10 мільйонів громадян України, тобто понад третину працездатного населення. Найбільш освічена й активна українська молодь знаходить роботу в інших країнах.

Поняття про Українську державу як матір для своїх громадян має глибоке історичне коріння. Воно співзвучне з висловом “Україна-ненька”, який використовувався козаками – захисниками народу – і побутував серед україномовної інтелігенції, розсіяної по всіх світах. На першому місці для матері стоїть піклування про своїх дітей, захист їхніх інтересів, формування доброзичливих і справедливих стосунків між дітьми (у тому числі покарання неслухняних дітей). А святий обов’язок дітей – захист своєї матері, піклування про неї.

У Совєцькому Союзі держава була ворожа до своїх громадян, що має певні наслідки у свідомості людей і сьогодні.

Олігархія, корумповане численне чиновництво, тіньова економіка – взаємно пов’язані чинники, що перешкоджають реалізації української національної ідеї.

У Полтаві відзначили 130-річчя від дня народження Євгена Коновальця

Патріотична громадськість Полтавщини за участю депутатів Полтавської міської ради Юліана Матвійчука та Ігоря Скляра та співробітників Українського інституту національної пам’яті (УІНП) вшанувала одного із найвидатніших борців за незалежність України у XX столітті, полковника Євгена Коновальця. Просвітницько-меморіальне дійство присвятили 130-ій річниці від дня народження Євгена Коновальця. Ця пам’ятна дата згідно з Постановою Верховної Ради цьогоріч відзначається на державному рівні. Захід відбувся біля інформаційної (анотаційної) пам’ятної дошки Євгену Коновальцю, яку торік відкрили з нагоди сторіччя створення Української військової організації на фасаді будівлі полтавської ЗОШ № 34 Полтавської міської ради, яка розташована за адресою: бульвар Євгена Коновальця, 8 (мікрорайон Сади-2).

Почесну варту біля дошки несли активісти Всеукраїнської громадської організації “Сокіл”, одягнені у форму Армії УНР.

“Євген Коновалець – людина-епоха, людина-легенда, лицар XX століття, який пожертвував усім заради незалежності України! Після стількох років російської інформаційної окупації ми потроху прокидаємось. Лише за останні 5 років в Полтаві маємо пам’ятник Івану Мазепі, декомунізацію парків та вулиць, пам’ятні дошки Коновальцю, Петлюрі, Міхновському, тимчасовий пам’ятник жертвам Голодоморів XX ст., який стане меморіалом. Червоно-чорний прапор боротьби на офіційному рівні підіймається біля міської ради на свята. Планується спорудження пам’ятника Симону Петлюрі.

У 2019–2020 роках за програмою націонал-патріотичного виховання міська рада вивішувала борди, присвячені Коновальцю, Горліс-Горському та іншим героям. І це лише початок – українізацію вже не зупинити!” – звернувся до присутніх депутат Полтавської міської ради, ветеран російсько-української війни Юліан Матвійчук. Він нагадав, що у Полтаві в рамках декомунізації у 2016 році бульвар комуністичного військового злочинця маршала Конєва перейменовано на честь Євгена Коновальця.

Регіональний представник УІНП в Полтавській області Олег Пустовгар акцентував на важливих моментах державної політики національної пам’яті: “*Згідно із Законом “Про правовий статус та вшанування борців за незалежність України у XX ст.” УВО, ОУН і УПА визнано організаціями, які боролись за незалежність у XX ст. Верховна Рада прийняла Постанову “Про відзначення пам’ятних дат і ювілеїв у 2021 році”, згідно з якою цьогоріч 130-річчя від дня народження Євгена Коновальця відзначається на державному рівні*”.

Олег Пустовгар наголосив: “Постать Євгена Коновальця стала своєрідним “містком” між двома поколіннями борців за незалежність України. Маємо знати, пам’ятати і шанувати внесок військового і політичного діяча, полковника Армії УНР Євгена Коновальця у визвольну боротьбу. Саме він керував одним із найбоєздатніших підрозділів армії УНР – корпусом Українських Січових стрільців. Саме він у 1920 році очолив УВО, саме він став першим головою Організації українських націоналістів”.

Також промовляли протоієрей Свято-Покровського храму ПЦУ о. В’ячеслав Рукас, голова обласного осередку ГО “Сокіл” Георгій Сьомін, провідник обласної організації ОУН Ірина Баб’як, голова історично-краєзнавчого клубу ім. Федора Борківського при Полтавській міській центральній бібліотеці Ніна Кирпотіна та ін.

Завершилися урочистості покладанням квітів до пам’ятної дошки та виконанням Державного гімну України.

Північно-східний відділ УІНП
Світлина ГО “Сокіл”

“Важко було нам збагнути фаталізм Полковника”

До 130-річчя засновника ОУН Євгена Коновальця

Євген Коновалець заснував Організацію українських націоналістів. Підсунути йому коробку цукерок із вибухівкою радянському агентові запропонував Йосип Сталін.

“Якщо ворог захоче мене вбити, ніяка сила мене не охоронить”, – казав засновник Організації українських націоналістів полковник Євген Коновалець.

“Важко було нам збагнути цей фаталізм Полковника, бо ж українці не фаталісти, а мрійники”, – зізнається у спогадах про голову Проводу українських націоналістів член ПУН Олекса Бойків. А звістки про підготовку замаху – “атентату”, як тоді казали, – на його життя ставали щораз частіші. От восени 1931-го надійшло повідомлення, що замах готують у Варшаві – Міністерство внутрішніх справ Польщі. Бо підпільна мережа ОУН почала активно розростатися на приєднаних до цієї країни західноукраїнських землях.

Коновалець, який із родиною жив тоді в Женеві, сприйняв це спокійно. Заходів безпеки не посилював. Бойків пише: “Важко було впросити Полковника, щоб він не виходив із свого помешкання. Нарешті він погодився, щоб я приходив до нього з машинкою і щоб ми готували листи в його помешканні”.

Та чи не з моменту створення ОУН на початку 1929-го Коновальця хвилювало питання його наступника. “Я абсолютно не бачу людини, яка могла б мене заступити, і це мене надзвичайно нервує і просто обезвладнює”, – зізнався полковник в одному з листів, написаному у квітні 1930-го.

“Перші дні нашої праці були доволі важкі й прикрі, – згадував становлення ОУН Олекса Бойків. – Хоча кожний із членів ПУН мав свою приділену функцію, проте більшість листування провадив Полковник. Часто пишучи листи, полковник раптом питав мене:

– Бойків, яка ваша думка?

Я не міг мати ніякої думки, бо не знав тієї особи чи організації, якій ми писали листа, ані не знав їхнього наставлення до нас. Спочатку я відповідав, мовляв, я не маю ніякої думки, і це його хвилювало. Але по тижнях спільної праці він зауважував у мене зміни на краще і схвалив їх:

– Бойків, ви добре думаєте. Тільки дуже повільно!

Бували дні, що ми виготовляли 20-30 листів, і не один раз Полковникова (дружина Євгена Коновальця Ольга) ставала в моїй обороні, роблячи йому зауваження:

– Ти хочеш пана Бойкова замучити.

Тоді на обличчі Полковника з’являлась приємна усмішка, і він додавав, немов оборонявся:

– Нині нам праця йшла добре.

Він умів приєднувати до ОУН у самих початках її ставання багато симпатиків, а навіть активних співпрацівників. Правда, були також одиниці, які не виявляли належної політичної культури. Полковник закликав тих людей:

– Якщо розходимося, то працюймо так, щоб при зустрічі ми могли один одному сміло глянути в очі й подати один одному руки”.

Умів і визнавати свої помилки. ОУН із самого свого заснування намагалася підпорядкувати собі всі українські політичні сили. І от уже 24 квітня 1930 року Коновалець пише одному із членів Проводу: “Ми пішли на крайній екстремізм, виповіли всім і вся війну, дійсно ґрунтовно себе від усіх відмежували, і сьогодні починаємо переконуватися, що ми взяли дещо зависокий тон”.

А в листі від 2 травня того ж року іншому членові Проводу зізнається: “Я критику люблю, бо тільки при її допомозі можливо добачити, що зроблено правильно, а що ні. Прошу тільки, критикуючи діяльність ОУН, більш прецизно (точно) формулюйте те, що критикуєте, як теж подавати, як на Вашу думку, повинно робитися”.

Євген Коновалець із сином Юрком

Про Перший конгрес ОУН: “...Ми дали тільки загальну відбудову і від нас самих залежати буде, чи і що ми на тому фундаменті вибудуємо. Чи величаву палату, яка буде до себе притягувати багато людей, чи гуцульську колибу, яка під подувом вітру завалиться”.

“Він ніколи не любив блищати чи перед будь-ким позувати, – стверджує Олекса Бойків. – Його вдачу позначала виняткова дійовість. Не можна було зауважити якоїсь патетики, сліпого молодечого пориву, фантазійності, словесного гурра-патріотизму. Коли в одній з розмов із Полковником інженер Микола Сціборський натякнув про це, він негайно зреагував:

– Маючи 28 років, я був командиром корпусу Січових Стрільців і заступником голови Директорії у Києві. То що нині може мені імпонувати? Наше завдання — працювати й боротися за визволення України! Титули не цікавлять мене!”.

Сціборський – заступник Коновальця в ОУН – у полеміці нерідко вживав слова типу “шулери”, “зрадники”, “нахаби”. Полковник категорично виступав проти такого способу ведення дискусії з опонентами, називав це “вуличною лайкою”.

“Не штука господарювати, коли мається всього подостатком, але штука з малого доходити до щораз більшого, – писав в одному з листів 14 липня 1930 року. – Достаток деморалізує, а недостача заставляє людей засукати рукави, закусити зуби, щоб перебороти усі труднощі. В нашій діяльності це повинно бути аксіомою. Бо нам треба бути приготованими на те, що можливо прийдеться працювати в ще більше несприятливих обставинах і ще з меншими засобами”.

“Прийшли Євген і Оля Коновальці, щоб відвідати мою хвору дружину і подякувати за її допомогу для них, – занотував у щоденнику 16 жовтня 1931-го Євген Бачина-Бачинський, який також жив у Женеві. – Принесли квіти й гроші, які були для них витрачені. Скаржилися, що не мають засобів до життя. А у нас думають, що Коновальці мають тисячі. В дійсності вони живуть дуже скромно і ощадно”.

На початку 1935-го швейцарська влада змусила їх виїхати із країни. Коновальці перебираються до Італії.

“Увечері прийшов полковник Коновалець, – записав у щоденнику 29 квітня 1935-го Євген Бачина-Бачинський. – Розмовляв з ним поза північ. Оповідав про себе і родину. Полковник кинув курити:

– Ось уже тиждень, як не було в роті цигарки. Чи надовго?

Хвалив наші пампушки й сирну паску. Довго стояв в задумі перед двома образами, що їх намальовала моя дружина: копію відомої картини “Гуси на снігу” і, особливо, розлив річки Прип’яті з човном... Він жалкував, що й досі не посадив деревця на хуторі і, жартуючи, додав:

– Бодай яму викопав минулого літа. Може, це для мене.

Мені й жінці аж мороз пішов за шкірою. А Коновалець вів далі:

– Бо гонять мене вороги так, що не знаю де й жити. Дослужився...”.

Улітку 1935-го серед української громади у Фінляндії з’явився перебіжчик із СРСР. Видавав себе колишнім комсомольцем, за освітою – народний учитель. Начебто розчарувався в комунізмі та прагне пов’язати свою долю з національним рухом. Насправді ж був радянським агентом Павлом Судоплатовим. Згодом він стане одним з керівників управлінь НКВС-НКДБ-МДБ. Затесався в українські емігрантські кола. Був відомий там як Павлусь, Норберт, Вельмуд, Михась, Валюх. Невдовзі із Судоплатовим познайомилися деякі члени Проводу ОУН. Потім – і сам Євген Коновалець. Пройнявся симпатією. Хоч дехто з оточення полковника й застерігав його від надмірного захоплення.

– Ви на цьому Павлі не пізналися і не оцінили його, як слід. Це ж прекрасний хлопець! Інтелігентний і – характер! – казав Коновалець колишньому сотникові Української галицької армії Омелянові Сенику-Грибівському.

“Під час нашого перебування в Парижі Коновалець запросив мене відвідати разом з ним могилу Петлюри, – згадує Судоплатов у своїй книзі “Спецоперации. Лубянка и Кремль. 1930-1950 годы”, що вийшла 1997-го. – Коновалець обожнював цю людину, називав його “нашим знаменом і самим любимим вождем”. Ми пройшли через весь цвинтар і зупинилися перед скромним надгробком на могилі Петлюри. Коновалець перехрестився – я вчинив за його прикладом. Якийсь час ми стояли мовчки, потім я витягнув із кишені носовичок і завернув в нього жменьку землі з могили.

– Що ти робиш?! – вигукнув Коновалець.

– Цю землю з могили Петлюри відвезу в Україну, – відповів я, – ми в його пам’ять посадимо дерево і будемо за ним доглядати.

Коновалець був у захваті. Він обійняв мене, поцілував і тепло похвалив за чудову ідею. У результаті наша дружба і його довіра до мене ще більше зміцніла”.

У листопаді 1937-го Судоплатов отримав наказ ліквідувати полковника. “Єжов в 11-й вечора знову привів мене в кабінет до Сталіна, – згадував агент. – Всього за 5 хвилин я розповів план оперативних дій проти ОУН.

– Наша ціль – обезглавити рух українського фашизму напередодні війни і примусити цих бандитів знищувати одне одного в боротьбі за владу, – сказав Сталін.

Тут же він звернувся до мене з питанням:

– А які смаки, слабкості і прив’язаності Коновальця? Постарайтеся їх використати.

– Коновалець дуже любить шоколадні цукерки, – відповів я, додавши, що куди би ми з ним не їздили, він завжди першим ділом купував розкішну коробку цукерок.

– Обдумайте це, – запропонував Сталін”.

В оперативно-технічному відділі НКВС виготовили вибуховий пристрій. Зовні – коробка шоколадних цукерок, розписана в українському стилі. Вибух мав статися рівно за пів години після зміни положення коробки із вертикального в горизонтальний.

“Ми домовилися, що зустрінемось із Коновальцем у Роттердамі, в ресторані “Антланта”, – продовжує Судоплатов. – Я увійшов до ресторану, підсів до нього, і після незначної розмови вручив йому подарунок, коробку шоколадних цукерок. Йдучи поклав її на столик поряд із ним. Пам’ятаю, як, вийшовши з ресторану, звернув направо на бокову вулицю, по обидві сторони якої розташувалися численні магазини. У першому ж із них, де торгували чоловічим одягом, купив капелюх і світлий плащ. Виходячи з магазину, я почув звук, який нагадував хлопок шини, що лопнула. Люди навколо мене побігли до ресторану. Я поспішив на вокзал, сів на перший же потяг до Парижа, де мене мав зустріти чоловік. Я передав йому свій пістолет і маленьку записку, зміст якої потрібно було відправити в Москву шифром. У записці йшлося: “Подарунок вручений. Посилка зараз в Парижі, а шина автомобіля, на якому я мандрував, лопнула, доки я ходив по магазинах”.

Був день 23 травня 1938 року. У лютому 1940-го в ОУН стався розкол на радикальну ОУН (Бандери) та поміркована ОУН (Мельника).

1891, 14 червня – Євген Коновалець народився в місті Зашків на Львівщині в родині учителів. Навчався в академічній гімназії у Львові. Був одним із найкращих учнів. Казав своїм товаришам-гімназистам: “Українці мусять бути добрими учнями, мусять засвоїти собі знання якнайкраще, якнайосновніше, якнайбільше, щоб надолужити те, що нам пограбувала неволя”. У **1909–1914** роках навчається на правничому факультеті Львівського університету. Вступає до Національно-демократичної партії.

1914, 2 серпня – після вибуху Першої світової війни мобілізований до австрійської армії. Після короткої військової підготовки у званні кадета відбуває на фронт. У червні 1915-го під час боїв поблизу гори Маківка (нині Бережанський район на Тернопільщині) потрапив до російського полону. Перебував у таборі військовополонених неподалік Царицина (нині Волгоград). Після Лютневої революції 1917-го в Росії разом з іншими галичанами приїздить до Києва. Там став одним з організаторів “Галицько-Буковинського куреня”, а потім формації Січових Стрільців. Вони зіграли важливу роль у придушенні більшовицького повстання в січні 1918-го в Києві.

1918, березень – очолює полк Січових Стрільців. Під час повстання проти гетьмана Павла Скоропадського він зіграв вирішальну роль в захопленні Києва і зміцненні влади Директорії відновленої Української Народної Республіки. Коновалець став військовим комендантом Києва, забезпечив у місті порядок. Більшовицький діяч Станіслав Косіор стверджував, що наприкінці 1918-го — на початку 1919-го “Петлюра і Винниченко ніякої влади не мали, а вся влада перебувала в штабі Коновальця”.

1919, листопад – Євгена Коновальця інтернували поляки. Перебував у таборі в Луцьку. Після звільнення за дорученням Симона Петлюри виїхав за кордон для створення нової військової формації з українських вояків, інтернованих в Чехословаччині та Польщі.

1920, літо – у Празі разом із старшинами СС, УСС і УГА започаткував Українську військову організацію (УВО).

1922 – одружився з Ольгою Федак – донькою адвоката зі Львова. “Молода, дуже гарна пані, брюнетка, чисто іспанський тип”, – описував її один із його соратників. 1 січня 1924-го – подружжя тоді жило в Берліні – у Коновальців народився син. Назвали Юрком. Полковник любив, коли малий читав батькові українські патріотичні вірші, яких вчила його мати.

1929, 28 січня – 3 лютого – у Відні під час І великого збору Організації українських націоналістів обраний головою її Проводу.

1938, 23 травня – вбитий радянським агентом у нідерландському місті Роттердамі. Похований на місцевому кладовищі Кросвейк.

Ярослав ФАЙЗУЛІН,
Володимир ГІНДА

(За матеріалами офіційного сайту Українського інституту національної пам’яті)

“Забезпечення функціонування державної української мови в усіх сферах суспільного життя є обов’язком держави”.

ПРОТИАНГЛІЗМ від Ірини ФАРІОН
35. Аб’юз, аб’юзер, аб’юзивні стосунки

“Я стала жертвою *аб’юзивних стосунків*” або “*аб’юз у стосунках*”; *Аб’юзивні стосунки*: як не стати жертвою та допомогти іншим – цей новоанглізм із латинською основою сьогодні заполонює відкриті джерела комунікації. Чи є така потреба і який питомий відповідник?

В англійській мові – це загальновживане багатозначне і різночастиномовне слово:

abuse [əˈbju:s] v (past і p. p. abused, pres. p. abusing) 1. зловживати; to ~ one’s position зловживати своїм становищем; to ~ privileges зловживати привілеями; to ~ rights зловживати правами; to ~ smb’s kindness зловживати чиєюсь добротою; 2. ображати; лаяти; погано поводитися (з кимсь); to ~ each other, to ~ one another ображати один одного, сваритися; to ~ smb left and right паплюжити когось на чому світ стоїть; they are always ~ing each other вони завжди сваряться; 3. мучити, жорстоко поводитися; to ~ a child жорстоко поводитися з дитиною; 4. неправильно вживати (слова, терміни); 5. псувати; необережно користуватися (чимсь); to ~ one’s eyesight псувати зір;

abuse [əˈbju:s] n 1. зловживання (чимсь – of); crying ~ кричуща несправедливість; drug ~ зловживання наркотиками; ~ of power, authority зловживання владою; ~ of trust зловживання довірою, довір’ям; 2. образа, лайка; verbal ~ словесна образа; a shower, a stream of ~ злива/ потік образ; to break out into ~ вибухнути лайкою; to exchange ~ ображати один одного; to heap, to shower ~ on smb обсипати когось лайками; to hurl ~es at smb закидати когось лайками; 3. жорстоке ставлення, поводження; ~ of children жорстоке поводження з дітьми; 4. неправильне вживання (використання); ~ of terms неправильне вживання термінів; ~ of words неправильне вживання слів; ~ of words неправильне вживання слів; ~ of words неправильне вживання слів; ~s of figures підтасування статистичних даних (АУС, с. 41). Етимон цього новоанглізму сягає латинського слова *abusus* і означає “зловживання”.

В одному з українських відкритих джерел, що максимально сприяє невмотивованому поширенню цього слова (і, зокрема, як вигаданого психологічного терміна), розкрито значення іменникової словосполуки з прикметниковим похідником від *аб’юз* – **аб’юзивні стосунки** (від англ. *abusive* – 1. образливий, лайливий; 2. жорстокий, негуманний; зловживальний, корумпований – АУС, с. 41): це взаємини, де “*одна людина порушує особисті кордони іншої, принижує, допускає жорстокість в спілкуванні та діях з метою придушення волі жертви*”. Такі стосунки характерні переважно для домашнього насильства (а не **аб’юзтва**), що поділяється на психологічне, фізичне, економічне та сексуальне.

Себто у визначенні передбачені антонімні лексичні відношення через похідний іменник із суфіксом *-ер* **аб’юзер / жертва.** З огляду на запопадливе запозичення необгрунтованих лексичних одиниць з англійської мови чи через англійське посередництво, видається дивним, що в цьому контексті не зазнало англіїзації старослов’янське слово *жертва* (одне з первісних значень “горіти, палити” – ЕСУМ2, с. 194–195) в його новомодній заміні, наприклад, на *victim*.

Що ж означає лексема *насильство* в українській мові, чи покриває вона семантичне поле англо-латинського *аб’юз* і чи взагалі потрібно це поле покривати, якщо явище має універсальний, а не унікальний характер?

В 11-томному Словнику української мови знаходимо загальновживане значення цього слова з основними граматичними характеристиками: **насильство**, а, сер. **1.** Застосування фізичної сили до кого-небудь. [Командор:] *Не забудьте, що командорський плащ мені дістався не просьбами, не грішми, не насильством, але чеснотою* (Леся Українка, III, 1952, 378); – *Не кажіть, що виривання з чужих рук – то є насильство* (Гнат Хоткевич, I, 1966, 132). **2.** Застосування сили для досягнення чого-небудь; примусовий вплив на когось, щось. *В дитячій душі Франка зародилась вічна вражда проти усякої неволі та тиранства, проти насильства людини над людиною* (Михайло Коцюбинський, III, 1956, 27); *Ідеться про братерство між народами, а не про те, щоб сильніший народ підкоряв собі слабші. Це не братерство, а насильство!* (Ірина Вільде, Сестри.., 1958, 15) (СУМ 1974, 5, с. 184).

Проте це слово вживають у нашій мові і як юридичний термін, про що свідчить назва нещодавно ухваленого Закону України “Про запобігання та протидію домашньому **насильству**” (від 2018 року зі змінами у 2019 році), а також у КК України (стаття 126[1]), де домашнє насильство тлумачено як “*умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров’я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи*”.

То яка потреба вживати багатозначний новоанглізм із латинською основою, якщо є питоме загальновживане слово і водночас його термінне значення? Чи не тому вживають по-новомодному *аб’юз*, що є жертвами власних комплексів і не становлять собою цілісних і самодостатніх національних особистостей під тиском зовнішніх, але минущих тенденцій? Маємо яскравий приклад словесного насильства, де насильник (*аб’юзер*) – це жертва власної психічної неповноспроможності.

Отож не будьмо жертвами ні психічно залежних людей, ні безглуздих запозичень у нашій мові.

«Ми проти прихованих маніпуляцій із законом»

Тарас КРЕМІНЬ,
Уповноважений із захисту державної мови

Напередодні 25-ї річниці Конституції України та 30-річниці Незалежності продовжується цинічна масова атака на українську мову, заявив Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремінь.

Сьогодні (15.06.2021 р.) до порядку денного сесії Верховної Ради України включені законопроєкти №5554 та №5554-1, які передбачають відтермінування обов’язкового озвучення фільмів українською мовою на невизначений термін. Також сьогодні заплановане чергове засідання парламентського комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики, на якому окремі народні депутати знову намагатимуться внести до минулорічного законопроєкту про незалежність Національної Ради України з телебачення і радіомовлення (№4107) нові неконституційні поправки та повністю скасувати обов’язковість української мови для фільмів та серіалів із 16 липня цього року.

“У зв’язку з цим я звернувся до Голови Верховної Ради України, голови та членів парламентського комітету з питань гуманітарної та інформаційної політики щодо неприпустимості таких прихованих маніпуляцій із законодавством та внесення будь-яких змін до мовного законодавства”, – зазначив він.

“Зазначені пропозиції та поправки народних депутатів України, які пропонується внести до законопроєкту №4107, не лише можуть поставити під загрозу використання державної мови у сфері телебачення і радіомовлення та призвести до порушення прав громадян на отримання відповідних послуг та інформації державною мовою, але й не відповідають Регламенту Верховної Ради України щодо процедури їх внесення”, – наголошує Уповноважений у листі до спікера парламенту.

За словами Уповноваженого, пропозиціями та поправками до законопроєкту № 4107, серед іншого, пропонується змінити чинну редакцію статей 3 та 10 Закону України “Про телебачення і радіомовлення”, передбачивши, що вимоги до створення або комплектування та/чи пакетування телерадіопрограм і/або передач (фільмів) та їх розповсюдження (поширення та демонстрування) телерадіоорганізаціями (здійснення мовлення) встановлюються виключно законодавством про телебачення і радіомовлення, встановлення додаткових вимог іншими законами не допускається.

Уповноважений нагадав, що на сьогодні вимоги до розповсюдження (поширення, демонстрування) телерадіоорганізаціями передач, фільмів та реклами в частині використання державної мови регулюються не лише Законами України “Про телебачення і радіомовлення”, “Про кінематографію” та “Про рекламу”, але й спеціальним Законом України “Про забезпечення функціонування української мови як державної”. Частиною шостою статті 23 зазначеного Закону, зокрема, передбачено, що з 16 липня 2021 р. мовою поширення та демонстрування фільмів в Україні є державна мова, а фільми, вироблені суб’єктами кінематографії України, розповсюджуються та демонструються в Україні з мовною частиною звукового ряду, виконаною державною мовою, у тому числі шляхом дублювання або озвучення. Неконституційні поправки фактично нівелюють чинні норми мовного Закону.

Тарас Кремінь підкреслив, що частиною другою статті 10 Конституції України передбачено, що держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України, тож забезпечення функціонування державної української мови в усіх сферах суспільного життя є обов’язком держави, а звуження прав громадян не допускається.

“Ми проти таких прихованих маніпуляцій із законодавством, які фактично призведуть до створення для громадян України додаткових обмежень за мовною ознакою, що є неприпустимим. Тому законопроєкти №№ 4107, 5554, 5554-1 не можуть бути підтримані Верховною Радою України, як такі, що суперечать Конституції”, – підсумував Уповноважений.

***

Світове українство вимагає не чіпати норми мовного закону про обов’язкове демонстрування фільмів та проведення культурно-мистецьких заходів державною мовою.

Світовий Конгрес Українців (СКУ) звернувся до голови Верховної Ради України Дмитра Разумкова, голови Комітету Верховної Ради України з питань гуманітарної та інформаційної політики Микити Потураєва, голів депутатських груп і фракцій у Верховній Раді України та до Уповноваженого із захисту державної мови Тараса Кременя щодо неприпустимості відтермінування набрання чинності норм закону про обов’язкове демонстрування фільмів та проведення культурно-мистецьких заходів державною мовою.

“Упродовж усієї своєї історії Світовий Конгрес Українців (СКУ) та об’єднана навколо нього понад 20-мільйонна українська діаспора активно відстоюють позиції української мови в діаспорі та в Україні. Саме тому ми щиро вітаємо позитивні зрушення, що відбуваються останнім часом у питаннях зміцнення статусу української мови як державної та помітного збільшення її присутності в публічних сферах на всій території України”, – йдеться у листі.

В СКУ переконані, що значною мірою цей успіх пов’язаний із прийняттям два роки тому Закону “Про забезпечення функціонування української мови як державної”, окремі норми якого поступово набувають чинності і на практиці доводять свою ефективність. Останнім яскравим підтвердженням цього стало набуття чинності з 16-го січня цього року норм закону щодо сфери обслуговування.

Разом із цим ми з прикрістю констатуємо, що до цього часу на українському телебаченні переважають фільми, серіали, розважальні шоу, які демонструються мовою країни-агресора та значно гальмують процес подолання наслідків тривалого зросійщення.

“Усвідомлюючи вплив, який має телебачення на формування інформаційного та культурного простору, закликаємо Вас особисто та Верховну Раду України не підтримувати законопроєкти окремих депутатів щодо відтермінування набрання чинності норм закону про обов’язкове демонстрування фільмів та проведення культурно-мистецьких заходів державною мовою.

Сподіваємося, що завдяки послідовній та рішучій позиції Верховної Ради України щодо зміцнення статусу української мови, 30-ту річницю своєї незалежності Україна та українці всього світу будуть святкувати, насолоджуючись культурним продуктом, що транслюється рідною українською мовою”, – наголошує Світовий Конгрес Українців.

“Маю надію, що народні депутати України у питанні захисту державної мови стануть на бік українців та держави, а не обслуговуватимуть інтереси окремих кіновиробників та медіахолдингів”, – наголосив Тарас Кремінь.

“Щиро вдячний СКУ за постійну підтримку України, розвиток української мови, культури, шкільництва за кордоном та потужну співпрацю”, – додав він.

Іван Миколайчук: дарований Богом

Георгій ФІЛІППЧУК

Івану Миколайчуку – 80! Не дожив до своєї **“такої пізньої і такої теплої осені”.** Але його життя продовжується не лише в засвітах, а й посеред нас. У кожного – власна забарвленість світовідчуттів з образом цієї постаті-легенди. Кожен по-своєму наділений суверенним правом сприймати, пізнавати, захоплюватися великим виразником народного духу. Проте є один спільний знаменник етичного виміру, що окреслює лінію, яку не переступають. Національна пам’ять. Вона є оберегом неповторного духовного світу, традиції Буття народу, глосарієм вершинних злетів національної культури, вплетених у вінок загальнолюдських надбань. Цей реперний духовний знак не дасть забути “Іванову науку”, що вчила нас бути **Людьми, Українцями.**

Гортаючи сторінки Іванового життя, сповнені енергією, відчуттями внутрішнього болю, але завжди непогамованою вірою в Людину, згадується сказане ним: “Найбільше потрясіння, коли бачиш очі людини і в них читаєш все”. Складно творити публічний образ Миколайчука після висловлених думок його дружиною Марічкою чи вірними побратимами й однодумцями (І. Драч, Ю. Іллєнко, С. Параджанов). Вони були найближчими. Їхні слова й душевна суголосність – найбільш вагомі, правдиві і справедливі. Вони знали Івана, спільно творили і дружили, впливали на його сутність, доповнювали собою заобрійний романтизм, професійний лет,

“дошліфовуючи” цей унікальний і самобутній дарунок природи.

На похоронах Івана Драча С. Тримбач розповідав про інтерв’ю 1980 року. Тоді з Миколайчуком Драч писав сценарій фільму про композитора Миколу Лисенка. “Оце ще один-два фільми, а потім стану письменником. Ну його, це кіно, все одно нічого не виходить по-справжньому...”, – говорив Іван під впливом Івана.

Скільки пам’ятаю Драча, коли мова заходила про Миколайчука, він загорявся спогадами. Цю близькість взаємин і високої дружби він проніс усе життя. Пригадую 2016 рік (75-річний ювілей), коли з Павлом Мовчаном ми повернулися з Чорторії – Чернівців. Драч якось дуже болісно запитав: “Чому не взяли мене на “гостини до Івана”?” Сьогодні, згадуючи цей епізод, відчуваю свій борг перед Іваном Федоровичем – другом Миколайчука. Очевидно, на тих “гостинах” синергія ДУШ двох великих Українців була б найбільш тотожною, здатною відображувати вершинність злету тієї епохи національного відродження.

Миколайчук – це Людяність... Відчутною вона була на презентації роману в новелах “Чорторийські марева-видіння” Мирослава Лазарука (перший прозовий твір про геніального кіномистця), що відбувалася в Київському будинку кіно. Знудьгований за рідним краєм Іван, ніби повернувшись на Буковину, скаже: *“Що прекрасне – то є прекрасне... Людино, заплач, коли тобі дуже важко, сльоза – це твоя замаскована людяність! А людяність – це Всесвітній бог. І я не стидаюсь людяності”.* Він зумів сотворити таку ціннісну парадигму, що перетворювала ідеї у високі Почуття, які *так* облагороджували душу Людини, Народу, що прокидалася Гідність, Честь, Свобода, духовно олюднена Краса.

Кожне п’ятиріччя депутатські “нові обличчя” звертаються до зверхників країни про присвоєння “Народного”, “Героя”... Цьогоріч – не виняток. Але чи варто? Інколи стається так, що *найвища нагорода – бути ненагородженим*. Згадується ціла низка *“героїв”* “*народників”*, “*лавреатів*” і відчуваєш сором. Іванів Дух потребує інших критеріїв високості. Такі національні велети, одухотворені Україною, **“ставлячи хрести на темне і старе”,** прагнучи вершинного, заслуговують передусім виміру Вічності – Народної Пам’яті. Саме вона вибудовує найвеличніший Пантеон Совісті Українців.

Неможливо фізично, чуттєво, логічно зберегти ВСЕ те, що створено людиною, народом, людством. Проте є цінності, які передаватимуться через покоління, оскільки вони з такою силою ввірвалися в душу Українця, що чуттєво заполонили його Мрію, Ідею, Надію. Пригадую часи, коли утаємничене почуття зненацька захоплювало від великого до малого, заставивши на підсвідомості спалахувати людські душі, відчувши красу, гідність, силу своєї неповторності у цьому світі, вперше побачивши “Сон” , “Тіні забутих предків”, “Білий птах з чорною ознакою”, “Така пізня, така тепла осінь”, “Вавилон XX”, “Захар Беркут”...

За часів режиму сатрапії він не міг не потрапити в піняву коловороту гонінь, репресій, арештів, звинувачень у націоналізмі, кваліфікуючись “людиною ворожої ідеології”. Проте чим більшої екзекуції зазнавав Іван разом зі своїми побратимами, тим сильнішим був людський пошанівок. Він став певним символом української культури, оскільки зумів відчути глибинні витоки і прагнення Народу до са́мості, волі, самостійності, стаючи головним сенсом людського буття, об’єднуючи кращі вияви національної душі. Іван бачив заобрій. Його тонке розуміння психології власного народу уможливлювало пошук виходів з приневолення.

“Чи потрібно якось спеціально турбуватися про те, щоб рятувати традиційну культуру? Мені здається, – стверджував Миколайчук, – *що ні. Рятувати треба душу народу, душу своєї нації. Всі найбільші цінності – в серці народному. Якщо збережемо духовне здоров’я, то не загубиться і його традиційна культура”.*

Його світла мета – виховати Народ, що прагне Свободи, духовної і державної Суверенності.

Своїми творчими задумами, природним світовідчуванням українського Роду він навертав до сторінок історії європейських народів, що боролися за своє визволення і побудову національних держав. Згадаймо, коли бездержавна Польща в інтервалі 30 річчя повставала і знову потопала в крові та репресіях. Прийшло усвідомлення – для здобуття волі варто готувати народ через школу, церкву, національну культуру, свідомість мас. Тоді поводирями необ’єднаної нації ставали духовні просвітники: Міцкевич, Шопен, Словацький, Лелевель, Дембовський, Іван Павло II...

За аналогією Іван Миколайчук також перебував (і перебуває!) серед тих в українському націєтворчому космосі, що продовжують бути нашими духовними просвітителями. І хоча вистачає недругів, яким хотілося б вкласти його ІМ’Я в нішу містечковості, регіональності, закоркувати бунтарську душу **Борця** і **Творця,** але *“по-вашому”* не вийде. Він не підвладний ні “правнукам поганим”, ні манкуртам, “Що руку царську цілували, / Що слинили Петрову длань”. Іван Миколайчук володів хистом пророчого погляду в майбутнє свого народу. Він надзвичайно чутливо ставився до сакральних міфів української культури, усвідомивши, що поза нею *живий народ ставатиме мертвим,* відбуватиметься процес його розкладу. Тому й наголошував, що *“Європа вже тепер наряджається в національний одяг. І це не тільки інтерес до етнографії, гри в минуле. За цим – серйозний потяг до справжніх і глибоких цінностей”.*

Юнак з багатодітної родини (13 дітей!), пройшовши через сільські школи, місцевий драматичний колектив, театральну студію Чернівецького муздрамтеатру ім. О. Кобилянської, зійшов на верховини муз, завоювавши світове визнання. А “Тіні забутих предків” (39 міжнародних нагород, 28 призів на кінофестивалях, із них – 24 гран-прі в 21 країні) революціонізували світове кіно. Американський астронавт Ніл Армстронґ на зустрічі з Іваном сказав про готовність летіти з ним на Місяць.

Певен, світову шану принесла йому сила протуберанцевого спалаху **українськості,** сконцентрована в його талановитості **“збагнути** Свого народу велич і красу”.

“Я не знаю більш національного народного генія”, – казав великий Параджанов. Він пробуджував український національний дух. Іван Миколайчук – це не просто унікальне за красою незбагненне поетичне кіно. Кіно Миколайчука є втіленням української душі, дарованої Богом.

Притча про Предтечу

(Іванові Миколайчуку на 80-річчя)

Жасмин і сіно в пояси,
І косу дятел клепле,
І манна Божа із роси
Паде крізь літо тепле.

Ловіть у пригорщі цей дар –
Цукерки із горошку,
І гляньте в храмі на вівтар –
Там є Іван потрошку.

Он його очі, он брова,
Он чуб, як в отамана –
Так гідно стята голова
У нашого Івана.

Бо він – Предтеча, златослов,
Він не змовкає й досі.
Під лепет свіч і хоругов
“Прийдіть на прощу!” – просить.

Прийдіть до себе у двори,
За хрещені престоли.
Я хочу бачити згори,
Які ви, з ким ви, хто ви.

І хто ваш цар, і хто ваш бог,
Хто милує, хто судить.
Хто яничар, хто скоморох,
Хто Україну любить.

А хто розпродує її
Кавалками й цілою.
Хто хазяї, хто холуї,
Прилиплі за халвою.

Прийдіть, у вікна зазирніть,
У дзеркала причільні –
І крила вгору підніміть –
Ви вільні чи не вільні?

І як летітимете ввись,
Як лебеді, як круки,
Свій час відмірявши колись,
На грудях склавши руки.

А тут – лиш проща угорі,
Один хлібець і свічка,
І мавзолеї, і царі,
Із лободи копичка.

Так люто стята голова
І незагойна рана,
Та стежка куриться жива
На прощу до Івана.

Віра КИТАЙГОРОДСЬКА

“Неминучим є нове бачення проблем війни і переосмислення ролі українців у розгромі ворога”.

Іван ПЕНДЗЕЙ,
м. Івано-Франківськ

Воєнний шлях мого батька

До питання про участь західних українців у радянсько-німецькій війні 1941—1945 рр.

Проблема визначення часу мобілізації мого батька Василя

Як розповідав батько, його мобілізували більшовики до Червоної армії у 1941 р. Коли саме, я не питав, а він не уточнював. Згадував, що разом із ним були мобілізовані й інші односельці, що їх везли на фірах до Бучача, відтак Чорткова, де навантажили у вагони. Із Чорткова, а також із Гусятина дехто з них зумів утекти. Але доводилось гадати, котрого числа, котрого місяця 1941 р. москалі провели призов односельчан, чи була проведена мобілізація після 22 червня 1941 р., тобто після того, як розпочалася німецько-радянська війна. Якщо так, то коли саме?

В останні дні червня і на початку липня 1941 р. німці окупували територію Тернопільської області. 2 липня 1941 р. частини Червоної армії залишили Тернопіль, 6 липня 1941 р. німці зайняли Гусятин і Чортків, 7 липня 1941 р. Бучач – основні населені пункти, через котрі, як згадував батько, мобілізовані транспортувалися углиб країни. Відомо, що і за цих умов москалі зуміли відправити з Тернополя у глибокий радянський тил державні цінності. Це переконує, що мобілізація і вивезення людського ресурсу з села (як і з усієї області) в принципі була можливою зразу після початку війни. Підставою був Указ Президії Верховної Ради СРСР від 22 червня 1941 р., згідно з яким у Європейській частині Союзу РСР, у тому числі в Україні, було запроваджено воєнний стан і оголошено мобілізацію військовозобов’язаних.

На виконання Указу, напевне, й була проведена мобілізація односельчан та мого батька. Але коли розпочалася і скільки часу вона тривала у селі, як і в області загалом, не відомо. У військовому білеті батька, який зберігається вдома, зазначається “Призваний Золотопотіцьким РВК Тернопільської обл.”, а конкретна дата, місяць і рік мобілізації чомусь не відмічено. Звична для сталіністів секретність? Приходиться гадати (ще раз слід зауважити), чи була проведена мобілізація зразу за тим як гітлерівська Німеччина напала на Радянський Союз, чи напередодні війни.

Статус батька за його військовим квитком

Мій батько, згідно із записами у військовому квитку, призваний у Червону армію, солдат, і водночас у “радянській армії не служив”, і, що найважливіше, у Великій Вітчизняній війні “не брав участі”. Виходить, що учасниками війни визнавались тільки ті, що воювали на фронті або у тилу ворога зі зброєю у руках. Такій дискримінації були піддані усі без винятку західні українці, яких “совіти” зуміли напередодні війни, або вже в умовах війни вирвати з рідних місць і вкинути у вир війни на трудовому фронті. Скільки їх було тоді мобілізовано, вивезено у глибокий тил – Сибір тощо точно не відомо і навряд чи коли-небудь буде встановлено офіційно. Хоч по документах навіть тих, що зберігались до розвалу СРСР у райвійськкоматах і відділах соціального забезпечення, встановити їх ймовірну кількість все таки можливо. Орієнтиром можуть бути серії і номери військових квитків таких, як мій батько. Судячи по номеру військового квитка мого батька, їх було щонайменше 518 тис. 206 чоловік. Але треба мати на увазі, що серед цієї кількості “трудармійців” були не тільки західні українці, але й мобілізовані, наприклад, з Середньої Азії: туркмени, узбеки тощо. Вихідців із не окупованих районів СРСР доставляли у Сибір, на примусові роботи і пізніше, коли батько вже трудився на лісоповалі. Звиклі до теплого клімату, вони, як згадував батько, вивантажені з вагонів, падали плечима на сніг, галасуючи, задирали ноги догори, прагнучи зігрітись. Батько казав, що його і таких, як він, тилові військовики, у розпорядженні яких вони були, називали “біженцями”, що до моменту видачі військового квитка у грудні 1947 р. взагалі не мав ніякого документу. Повернули батька додому, як він думав, не за урядовим розпорядженням – демобілізацією, а на його прохання, або навіть вимогою-проханням. Тобто, якщо б не домагався повернення, то навіки залишився б на чужині. Насправді повернення у рідний дім його і таких як він (що вижили) відбулося внаслідок того, що у 1947 р. “Трудармію” розформували.

Життя батька в Сибіру

Як розповідав батько, багато із тих, хто, як і він, опинився у 1941 р. в Сибіру (і був поряд з ним) померло від хвороб і голоду. Визначені норми хліба (здається, 150-200 грамів на день), точніше б сказати того, що називали хлібом, якась щоденна баланда і тяжкий робочий день, – робота на лісозаготівлі за будь – якої погоди — виснажували і ослабляли організм. Батько вижив, бо давав собі раду, шукав додаткову їжу за межами офіційно визначеної. Темної ночі крався на засніжене поле з незібраним урожаєм капусти, гороху тощо і щось та виносив з поля. Це при тому, що і поля з мерзлим урожаєм охоронялись озброєними сторожами (незібраний урожай у більшості згнивав, а “біженцям-солдатам” Червоної Армії – не попадав). Гавкіт собак і постріли охорони не зупиняли. Зате у бараку, де жили трудармійці, під благенькою шинелькою міг розжувати добутий під страхом смерті горох, і навіть поділитись з сусідом-напарником. Іноді, як він розказував, щастило і роздобути цілу хлібину. Одного разу, скориставшись нерозпорядливістю вантажників, які привезли хліб чи то до розподільчого місця, чи магазину, зумів вихопити з лотка буханець і втекти. Але то була рідкісна удача. А так приходилось перебиватись тим, чим влада годувала. Іноді йому удавалось підкріпитись на селі, виконавши якусь роботу для тієї чи іншої господині. Ті, що на дрібку тютюну, що видавався як і хліб за карточками, обмінювали свою пайку хліба, у кого бажання покурити переважало бажання не залишитись голодним, як і ті, що не вміли подбати про себе, часто не доживали до наступного дня.

Перелом ноги на лісоскладі та наслідки

У роки війни основним місцем праці мого батька була лісозаготівельна галузь народного господарства СРСР. Згідно з документом: Акт № (не указаний) про нещасний випадок на виробництві батько 1,7 року працював вантажником на лісовому складі розвантажувальної площадки лісової ділянки в організації, яка називалась “Лісова ділянка ОСМ ч. 8” (адреса організації – Каргопольська л/д ОСМ ч. 8). 14 жовтня 1944 р. о третій годині дня стався нещасний випадок. Згідно з Актом, працюючи біля вагона під час вантаження стояв на трапу, який лежав одним кінцем на вагоні, а другим на кабелі, навантаженому лісоматеріалом. Лісоматеріал з вагона повалився на землю і мій батько разом з лісоматеріалом упав і у цей час стався перелом ноги. Чи була надана йому медична допомога? Видно травмованим ніхто не цікавився, бо нога зрослася не на місці перелому, а кістка на кістці, у результаті нога була укорочена на чотири сантиметри. За наслідками перелому ноги була встановлена інвалідність другої групи. Але дивина, пенсії не платили. Був переведений на “легку” роботу. Після цього він опанував нову для себе професію, став шевцем.

Повернення додому

Після настирливих вимогпрохань повернути додому в грудні 1947 р. батьку видали військовий квиток. У липні 1948 р. був знятий з обліку при Шляпнінському виконкомі Каргопольського району Челябінської обл. Після чого була відкрита можливість дістатися дому. Розказував, що він і такі, як він, їхали до Москви на відкритій платформі поїзда. У Москві йому пощастило сісти у звичайний на той час критий вагон. У ньому він і доїхав до кінцевого пункту призначення – міста Тернополя, який ще лежав у руїнах. З Тернополя батько якось добрався до Бучача, а з міста пішки до рідного села Ліщанців. Мабуть, з міста до села він не те що йшов, а біг, щоб якнайшвидше дістатись рідної оселі. Сказати, коли саме, якого дня він був удома, неможливо. Але точно раніше 22 вересня 1948 р., дати прийняття на облік Золотопотіцьким відділом соцзабезпечення, яка стоїть у його пенсійному посвідченні.

Батько – інвалід праці

Додому батько повернувся інвалідом праці. Згідно з пенсійним посвідченням № 13-49, виданим 3 липня 1950 р., пенсія призначена за третьою групою з 28.10. 1947 р. до 14.05. 1950 р. з середнього заробітку 300 крб. 50 % на місяць в сумі 150 крб. Пенсія була продовжена за третьою групою з 12.09.1950 р. до 12.03.1951 р. в сумі 150 крб., з 10.03.1951 р. до 10.09. 1951 р., з 23.02.1952 р. до 23. 08. 1952 р. в сумі 150 крб. Далі у пенсійному посвідчені немає будь-яких записів. Пенсії батько надалі не отримував. Цьому влада не давала ніякого пояснення, як і тому, чому визначена за наслідками травми ноги 2-га група інвалідності була замінена на третю. Припинення виплати пенсії було для батька великою моральною і психологічною травмою. Така несправедливість згодом, коли я став свідомою людиною, позначилась і на моєму ставленні до влади. Влада, яка так несправедливо вчинила з батьком, не могла мною сприйматись без певної долі недовіри. Мабуть, саме звідси проросло у мене почуття некомфортності у стосунках з будь-якою владою, я так і не навчився примиритись з тим що називають “влада”. Тим більше, що влада ніяк не поспішала виправляти допущені нею помилки, хоч не можна сказати що вона не змінювалася впродовж десятиліть.

Державна нагорода

Інші часи настали після звільнення 14 жовтня 1964 р. на пленумі ЦК КПРС з посади першого секретаря ЦК КПРС і голови Ради міністрів СРСР М. Хрущова. Новий Перший секретар ЦК Л. Брежнєв, щоб підвищити авторитет партії, активно використовував патріотичну тематику. В ознаменування 20-ї річниці перемоги СРСР у Другій світовій війні указом Президії Верховної Ради СРСР 7 травня 1965 р. була уведена ювілейна медаль “Двадцять років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941 – 1945 рр.”, якою нагороджувались військовослужбовці та особи вільнонайманого складу, які у лавах Збройних сил СРСР брали участь у Другій світовій війні, партизани, увесь особовий склад Збройних сил СРСР. Цією медаллю нагородили більше 15 мільйонів осіб. Серед них був і мій батько.

У посвідченні Б № 2871613 зазначено, що медаль вручена Бучацьким районним військовим комісаріатом 28 квітня 1967 року. Щоб її отримати батькові прийшлось поїхати до Бучача, витратити час і гроші, а користі від неї не було ніякої. Усе ж тепер у мого батька була державна нагорода. Про медаль, як і посвідчення до неї, після цього у нашій хаті не згадували. Тільки тепер я її відшукав. За таку цяцьку перекупщик у Франківську дає 10 гривень. А вона з латуні. Тож продавати не буду. Залишу на пам’ять внукам.

Не заспокоююсь

І сьогодні я вважаю, що проблема юридичного статусу мого батька, мобілізованого у 1941 р. у Червону армію, але через недовіру, як і тисяч західних українців, направленого не на фронт, а глибокий тил, залишається актуальною. Більше того, на наш погляд, вона має стати одним із тих питань, без вирішення яких неможлива нормалізація стосунків з РФ. Сталінізм має бути засуджений й за наругу над громадянськими правами західних українців, мобілізованими у Червону армію, але не визнаними учасниками “Великої Вітчизняної війни”.

Ким були ці люди для сталінської системи, яка з невеликими змінами проіснувала до самого розвалу СРСР? Рабами трудфронту? Їх внесок у перемогу проігноровано. Просторікували ж сталінські сатрапи, як згадував батько, “Камень в фундамент — бомба по врагу”. Більше того, за їх рахунок сталіністи будували “нове життя” і після війни, глумлячись над їх гідністю. Тому закономірне питання: як має ставитись учасник трудфронту, якого не визнали навіть учасником війни, до самої війни, а заодно і сучасних адептів сталінізму у нашому суспільстві? Вони ж не ратують за компенсацію державі, що є правонаступницею СРСР, цим людям, чи їх нащадкам, за покаяння тих, хто кинув народи, мільйони людей у війну, пустив ворога у наш дім (хай він і називався Радянський Союз). Ось чому неминучим є нове бачення проблем війни і переосмислення ролі українців у розгромі ворога.

Вистояти!

Синам України

Вони стоять. На тому рубежі,
Що пролягає через центр їх духу.
І зносять зла криваву завірюху,
Долають хижі підступи чужі;

З сердець відгонять сумніви і скруху,
Хоч нерви їх в напрузі, на межі,
Хоч тисне їх думок гірких тяжінь,
Коли про вісті добрі – ані слуху.

Вони стоять. Серця велять їм так.
І це найвищий благовісний знак
Про сплав їх душ, жертовності, звитяги.

Сини й батьки, і дочки й матері...
Для Волі й Честі душам їх зоріть, –
Вони ж стоять під України стягом!

***

Вони стоять під України стягом.
Земля їх живить – матінка свята.
Надія в кожнім серці виросла
На ясні дні, на переможні змаги.

На те народ посвячував літа.
Козацький дух і вічна волі спрага –
Це найцінніша в битвах перевага,
Що силу вражу зі шляху зміта

І стелить май по отчому подвір’ю.
Молитва щира нашу кріпить віру.
Що злочин зайд покара не мине.

Святиться кров’ю в полі Честі й Слави
Звитяжне військо рідної держави –
Могутнє духом, клятвою міцне.

На полі брані

Тривожний степ. Гадюками траншеї
Плюють ворожим трійлом з тисяч жал.
Так наказали владці-фарисеї, –
“Распни!” – реве зомбований загал.

Сичать змііно жала в кожнім роті,
Бо в головах – безумства сірий мох...
А понад полем брані і скорботи
Високий день встає, як світлий Бог.

Проміння-шнури – аж од сонця-дзвону
Землі торкають. Вдарить світ в набат?
Настане край брехні і злу Мамони?
Кінець – катам?
Впаде фальшивий брат
Навколішки на знищене ним поле?
Складе поклін спокутний зі слізьми?
Помолиться, так спрагло, як ніколи?
Зітре з очей полуду князя тьми?

І затаврує злі діла безпутніх,
Пошле проклін вампіристим вождям
Такий страшний, аж прогримить могутньо
Господній голос-присуд: Аз воздам!?

Хай ворог молить в Господа прощення
За власний гріх, катівський злочин свій.
Ми ждем це чудо. Хай здійсниться й нині!!!
Стоїть несхитно оборонців стрій,
Готових йти по водах і по суші,
І гнати зайд до їхніх ізб чи хат.
Кривавить фронт і через степ, й крізь душі,
То ж звідси нам не відійти й на п’ядь.

“Ані на п’ядь, ані на волосину!” –
Дає наказ серцям жертовна кров.
Стоїть за нами рідна мати з сином;
Над нами – Богоматері покров.

На вічну пам’ять Герою України Василеві Сліпаку

Твою стежину у мистецький край
Зіткала доля перлами густими,
Та став ти насупроти вражих зграй
Бійцем у лаві друзів-побратимів,

Бо заблагали захисту від лих
Вкраїнські очі – сині, сірі, карі,
Вони тобі дорожчі звань ясних,
Вони святіші божественних арій.

Твоє життя – на службі їхніх доль,
Цей степ тобі – найвища в світі сцена.
Тут головну тобі зіграти роль,
Тут відлунає арія священна.

Її пригорне степу цього даль,
Немов любов матусі безгранична.
Тут ... сорок дві версти – в гірку печаль,
А через крок – народу пам’ять вічна.

На полі слави твій не згасне слід –
Звучить він через кожне серце чуле.
Париж і Львів, і степ, і небозвід
Навік тебе, як сина, пригорнули.

...Завесняніє лагідне й сумне
Високе мирне України небо,
Над степом жайвір арію почне
Немов твою... За тебе. І – для тебе.

Пошле молитву в душі пісня ця,
Як сонце – промінь у розквітлий сонях.
І в Україні освятить серця
Твоя звитяга у синах і донях.

Василь САВЧУК,
член НСПУ, м. Бережани

Надважлива зустріч для родин зниклих безвісти захисників України

До чого такий гучний епітет? Судіть самі.

По-перше, ми вважаємо цей день і цю зустріч – офіційним Днем народження Всеукраїнської Асоціації родин зниклих безвісти.

По-друге, на зустрічі, в Києві, на Банковій, 7/11, був присутній народний депутат України Анатолій Остапенко, голова підкомітету з питань соціального захисту прав ветеранів Комітету Верховної Ради з питань соціальної політики. Саме він готував зміни до Закону “Про статус зниклих безвісти за особливих обставин”, аби закон цей врешті-решт запрацював.

На зустрічі також були присутні голова Комісії з питань зниклих безвісти (далі – Комісія) Володимир Максимченко та Ігор Куракса, який займався пошуком зниклих безвісти з середини 2014 року. І

ми, заради кого і було це зібрання: мами з “Надії”, “Едельвейсу” (Донецьк) та “Надії-Схід” (Луганськ).

Питання, які обговорювалися на зустрічі, – робота Комісії, створення Єдиного реєстру зниклих безвісти та порядок включення до нього. І найважливіше для нас – включення представників родин до складу Комісії.

Отже, зміни до Закону, що підготував Анатолій Остапенко, вже зареєстровані у Верховній Раді і пройшли попереднє обговорення в Комітетах. Чекаємо першого читання.

Ще один проєкт змін до Закону – плід спільної праці Голови Комісії Володимира Максимченка та Міністерства юстиції України – теж на виході.

Не впевнена, що два закони краще, ніж один.

Стосовно роботи Комісії. Кабмін обіцяє приміщення, але не обіцяє людей до Секретаріату та грошей для роботи.

До речі, коли Комісія розпочне роботу в повному обсязі, де буде і включення до Єдиного реєстру, і “розбір польотів” у справах зниклих, і координація пошукових груп, передбачена кількість народу (18 осіб) буде “те, що треба”. Ми згодні відстоювати таку кількість “обслуговуючого персоналу”, якщо ці службовці будуть: приймати заяви про зниклих безвісти; опрацьовувати, вносити та контролювати внесення даних по зниклим безвісти до Реєстру в повному обсязі; ініціювати, координувати та, за необхідності, активізувати роботу слідства та слідчих у справах зниклих безвісти; ініціювати та координувати роботу пошукових груп.

Зустріч тривала три години.

Що позитивного.

Комісія працює. Проведено сім засідань. Звіт про три останні можна подивитись на сторінці Комісії на Фейсбуці.

Зміни до Закону будуть. Вірю, що вони реанімують цей Закон, він запрацює, і ми ще за життя побачимо результат.

Народний депутат Остапенко щиро переймається тим, щоб зрушити цю гору з місця, заставити працювати. Є такий вогник, знаєте, щоб зробити й побачити результат. Сподобалась його позиція “треба почати працювати, а недоліки цього складного механізму, що будуть виявлятись під час роботи, будемо усувати по мірі їх виявлення”.

Володимир Максимченко розуміє проблеми, що стоять перед ним. Чітко бачить перші кроки для розв’язання цих проблем. Працює і готовий працювати далі. Вільно контактує з родинами. Відкритий для обговорення всіх питань.

Що поганого.

Обидва представники влади згодні допустити представників родин зниклих безвісти до роботи в Комісії, але “обмежено” – без права голосу, без доступу до “персональної інформації”. Була обмовка за Фрейдом: “Вони всі мертві”...

Отже, про об’єктивність та рівновагу в Комісії, на жаль, нема й мови. Поки що це ще одна “поховальна команда” з перерозподілу тіл тимчасово невстановлених захисників України.

Висновок. Рівновагу та об’єктивність Комісії може гарантувати лише повноцінне включення представників родин до Комісії. А ми готові пройти будь-які перевірки всіх силових структур України та надати всі необхідні гарантії нерозголошення.

Невже люди, що чекають і шукають сім років своїх синів-захисників України, не гідні довіри цієї ж самої України?

І тоді чи можемо вірити ми?

З сайту nadiyemos.com

Рада закликала президента присвоїти звання Героя України морпіху Ярославу Журавлю

Депутати Верховної Ради направили до президента запит щодо посмертного присвоєння звання Героя України розвіднику 35-ї окремої бригади морської піхоти, сержанту Ярославу Васильовичу Журавлю. За це проголосували 292 депутати.

Відповідне звернення підписали 60 депутатів, повідомила заступниця голови парламенту Олена Кондратюк.

40-річний військовий 35-ї окремої бригади морської піхоти Ярослав Журавель був поранений поблизу Зайцева в липні 2020 року. Тоді, за словами батька військового, президент як верховний головнокомандувач заборонив відряджати спецпідрозділ на порятунок пораненого. Ярослав Журавель втратив багато крові й помер. Точна дата смерті невідома. Тіло військового бойовики передали українській стороні через 8 днів після поранення, 21 липня.

За повідомленням прес-центру штабу ООС, 13 липня 2020 року в “сірій зоні” під Зайцевим на Донеччині, під час виконання бойового завдання загинув командир розвідувального взводу зі складу 35-ї бригади лейтенант Дмитро Красногрудь. Російські гібридні сили обстріляли гуманітарну групу, марковану білими касками та білими пов’язками на бронежилетах, яка мала евакуювати тіло загиблого командира. Серед загиблих унаслідок обстрілу були військовий медик Микола Ілін та сержант Ярослав Журавель.

З Ярославом Журавлем попрощалися 23 липня 2020 року на Дніпропетровщині.

“Школи – одне з найцікавіших у внеску Сластіона в українство, хоча важко перечислити усі його справи”.

Закінчення. Початок на стор. 1

Ольга Герасим’юк: «Таких людей, як Опанас Сластіон, більше немає в цілому світі!»

У 2009 році в газеті “День”, яку читала і з якою дружила, вона натрапила на статтю Георгія Шибанова, прецікавого мистецтвознавця і краєзнавця, у якій він писав, що є на Полтавщині повно неземної краси шкіл унікальної архітектури. Георгій жив поруч, у Чорнухах, звідки і Сковорода пішов у світ. Як таке може бути, щоб у тісному полтавському світі, де прожила (до університету) все життя, вона ніколи не чула про Сластіонові школи? Зачепило! А час тоді був “дореволюційний”, не надто розкутий, наша спадщина лежала похована по скринях.

Вона – народна депутатка Верховної Ради України 6-го скликання. Її помічницею була Віра Іванівна Отрошко, яка “дісталася” від пані Ярослави Стецько, – чудова вчителька математики, котра безкорисливо навчала дітей і ніколи навіть цукерки не взяла в подарунок.

Разом із пані Вірою вони написали десятки листів і відправили по різних селах Полтавщини, де могли б бути, як писалося в статті, унікальні Сластіонові школи. “Це правда?”, – питали в листах. Відповіли по-різному: хтось не знав, хтось не чув, хтось відписався.

Зробили наступний крок – обрали шість славетних архітекторок і архітекторів України, серед них пані Скорик, і написали їм листи з єдиним запитанням: “Чи правда, що споруди унікальні і становлять собою культурну цінність?”. Серед неконкретних і розмитих відповідей раптом зблиснула надія. Писала архітекторка професорка Зоя Василівна Мойсеєнко, дружина архітектора Віктора Чепелика: “Дівчатонька, дорогі, це унікальне явище, займіться, будь ласка, зробіть щось!”

Цей лист сильно надихнув. І знову почалася робота. Пані Ольга написала прем’єр-міністрові! Звідти лист спустили на Міністерство культури, Мінкульт – на область, в області сказали, що досліджувати це явище нема можливості – ні грошей, ні охочих! Тим більше, що тоді вони працювали над фотоальбомом для президента Януковича. І, власне кажучи, крапка.

Ольга відклала папку з листуванням до кращих часів. І лежала вона в шухляді аж до Революції Гідності. Але і тоді, і тепер Сластіонові школи не дають ні спати, ні їсти. Не може спокійно думати про них, коли іде дощ чи падає сніг. Бо плечима відчуває, як щуляться від негоди будівлі українського модерну, з яких люди познімали дахи. Не витримують, бідаки, падають... *“Мені хотілося б повідомити про наш проєкт більш оптимістично, але совість не дозволяє”.*

На сьогодні за проєктом “Школи Лохвицького земства” знайдено 53 будівлі, а вони все відкриваються. Якось Максим Іванов був у Куріньці, на Полтавщині, звідки прислав фото: “Подивися, яка прекрасна споруда!” І вона впізнає Сластіонову школу. Зібралися на вихідні, сіли в авто і поїхали на Полтавщину. Вони об’їздили тоді за рік села і поля, облазили кущі і хащі, продираючи для світу Сластіонову красу. Територію Лохвицького земства – це Полтавщина, трошки Чернігівщини та Сумщини, – вона освоювала з друзями “по-пластунськи”. У Полтаві зустріла цікавого дослідника Віталія Ханка, який сердечно поділився зібраним про школи матеріалом. Навгад об’їжджали усе, знаючи, що шкіл нібито набудовано від 70 до 100. Споруди збереглися в різному стані – якась жива, якась у руїнах. Шукаючи, зверталися до людей з постійним запитанням: “Не знаєте, десь тут мала бути столітня школа?”. “Осьо, їдьмо, я вам покажу!”

“У Шмиглях школи ми не побачили, лише фундамент у лісі стоїть. Над цим видовищем просто ридаєш”.

Відтоді багато копирсалася в книжках і архівах, щось познаходила. Максим Іванов опановував музеї, записував, відшукував. Трапляються столітньої давності публікації, бо на початку XIX століття преса Російської імперії писала про Сластіонові школи. Як не як, а це частина земської реформи – державна справа. Але в цій справі найбільше захоплюють

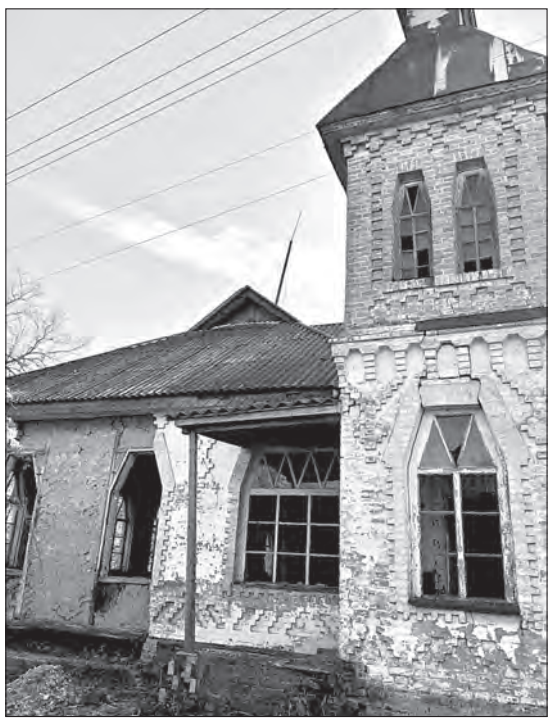

Школа у Харсіках

дивовижні люди. Леся Українка, Олена Пчілка, Опанас Сластіон, Дмитро Яворницький, Микола Лисенко – ця плеяда, чудові друзі, – вхопилися за реформу, проштовхуючи під неї українство. Саме ця “компанія” наполягла на Сластіонових проєктах, “продавивши”, як тепер кажуть, через земство український модерн.

“На мою думку, школи – одне з найцікавіших у внеску Сластіона в українство, хоча важко перечислити усі його справи. Принаймні, школи так чи сяк не загинули фізично, як це сталося з його іншими геніальними зібраннями, архівами, художніми роботами”.

Він навчався у славетних кобзарів, яких вже тоді нищили. З Лесею Українкою їздили по Україні, записуючи бандуристів на фонограф. Коли влада заборонила, вони привозили кобзарів до себе, в Миргород, і там їх записували. Опанас і сам створив у Миргороді кобзарську школу! У його листах проступають жалі, що гине українська спадщина. Він ще тоді це розумів і з усіх сил намагався її вхопити і затримати, зібравши величезну колекцію українських старожитностей.

“Натрапила на зворушливі рядки у листах, у яких він обіцяє зробити друзям що завгодно, нічого за це не потребуючи, “лише пришли мені шапку старовинну, яку бачив у тебе”.

Він безмежно любив Шевченка. Був одним із перших його ілюстраторів. Його ілюстрації до “Гайдамак” унікальні.

“Нещодавно в Одесі на аукціоні я купила дуже давні листівки зі Сластіоновими ілюстраціями, на одній навіть є напис українською мовою: “Щирого брата по неньці Україні вітаю з Новим роком!” Це в ті часи!”

Листівка – безперечно, експонат для Музею, бо пані Ольга у себе такі артефакти не затримує.

Вона дуже хоче зробити Музей. Колись, об’їжджаючи села, кинула клич: “Хто хотів би прихистити у школі Сластіона Музей його імені?” Усі хотіли, кажучи наввипередки: “У нас краще, у нас краще!”

Між тим, Сластіон колись сам подбав про музей. Тривалий час навчаючись у Петербурзі, був другом і соратником передвижників, входив у найвище коло тодішньої творчої еліти, далі, заробляючи на життя, працював у воєнному товаристві в Петербурзі. Був улюбленцем і товаришем Рєпіна. Возив у Петербург кобзарів, де вони, напевно ж, співали про “ляха й москаля”. Скористався роботою в товаристві, щоби вивчити козацькі військові строї. Коли завершив роботу і приїхав до Миргорода, на Полтавщину, то все у нього було готове для музею українства. І він створив його, віддавши все, що назбирав.

Але трагічна доля – його і спадщини. У страшному часі майже все воно загинуло. Колекцію вишивок повінь залила. Картини перевозив – щось подібне сталося.

Коли років п’ять тому вони приїхали до миргородського краєзнавчого музею, пані Ольга ще з порога спитала: “А що у вас є Сластіонове?” Подивилися на гостей без особливої довіри, але відповіли чемно і обнадійливо: “Здається, щось є”. Завели в комірчину з усілякою всячиною.

“Дивлюся, крісло стоїть, питаю: “А що це за крісло?”. “Так це ж Сластіонове”, – кажуть. “Як?”

Опанас Сластіон

“У скрині теж, мабуть, щось його лежить, бо після смерті приносили”. Відчинили – а там тканні речі з його хати”.

Максим Іванов знайшов на полиці шкіряний портфель. “Це теж Сластіона!” – кажуть. “А що там всередині?” – “Ми не знаємо!” На сторінці у Фейсбуці вони виставили фотографії всього, що тоді знайшли, хоча Опанасових речей збереглося обмаль.

Нещодавно Миргородському музеєві присвоєно ім’я Сластіона. Звитяжні люди, які тут працюють, створили кімнату Сластіона. Усі подаровані і збережені речі зібрали в постійно діючу експозицію.

Але мало інформації про нього і багато таємниць. Відомо, що останні роки Сластіон прожив у миргородській квартирі разом із доктором Зубковським. Швидше за все, більшовики їх “ущільнили”, коли вирішувалося “квартирне питання”. Зубковський – це той доктор, що відкрив миргородські мінеральні джерела, обґрунтувавши, що миргородська вода за якістю – не згірш знаменитих європейських, якими панство лікується. Був він тоді знаним у вищих верствах – і скористався цим, щоби “пробити” проєкт курорту, а перед тим разом із Сластіоном осушили за спеціальною технологією знамениту миргородську калюжу.

У страшному 33-му Опанас Сластіон помер, де поділися його діти та хвора дружина – невідомо.

У перший приїзд до Миргорода вони відшукали могилу Сластіона. Про неї, звісно знали, але вони звернули увагу. Блукаючи по кладовищу і розпитуючи людей, раптом побачили на дереві телефон: “Коли щось треба, дзвоніть!”

Барб зі свекром, Юрком Сластіоном, сином Опанаса

“На дзвінок відгукнувся чоловік, як виявилося, директор кладовища. “Вже їду!” Примчався до нас на велосипеді, провів на місце, де Сластіон спочиває, в одній могилі з Зубковським”. Сказав: “От я тепер знатиму, хто ці люди – і тепер тут завжди буде якнайкращий порядок!”

А чи хтось є на світі зі Сластіонової родини? Кинулася на пошуки хоч би якогось сліду. Анатолій Ізотов, який зараз Одесу реставрує, в одній з мандрівок інтернетом натрапив на адресу американську пошти, нібито пов’язаної з ім’ям Сластіона. “Отут промайнуло”! Стала писати, не знаючи імен. І раптом відгукується людина: “Ви питали про Сластіона?” “Так, питала”. “А чого вам треба?”, – цікавиться обережно. Мабуть, звикли, що часом українці, коли віднайдуть когось за кордоном, то одразу – “дайте не минайте”. Вона написала їй лист з єдиним проханням зустрітися, бо зрозуміла, що натрапила на слід родини. *“Нічогісінько мені від вас не треба. Навпаки, я вам щось привезу, покажу і щось розповім”.*

У Денвері пані Ольга зупинилася у подруги Наталки Федущак, що їй дуже допомогло зустрітися з невісткою Сластіонового сина Юрка – Барб Завадович. *“Української крові у Барб ні краплини, англомовна людина, але, здається, справжнішої українки, ніж вона, я не зустрічала”.*

Ця жінка не просто прийняла українство, вона себе в ньому відчула. Колись почувши, як грає бандура, просто “зійшла з розуму”, бо сама музикантка, скрипалька, ще й математикиня, до речі. Почула бандуру, знайшла її і сама навчилася грати. Вона співала пані Ользі своїм потрясаючим голосом чудові українські пісні, причому київські. Цей запис пізніше звучав у музеї в Миргороді на одному зі спеціальних “сластіонівських зібрань”. Співала Барб прекрасною українською мовою, але жодного слова не розуміла, про що виводила. Старанно завчила слова! (Тоді ж у музеї місцева співачка заспівала пісню, яку написав син Сластіона Юрко – це вперше ці слова зазвучали на батьківщині, вони й написані були як послання на випадок, якщо його хтось знайде...).

На зустріч Барб привела свого сина Марка – праонука Опанаса Сластіона, якого кличуть по-українськи – МаркО, з наголосом на останній склад. Праонуку звати Наталка. Вони говорять прекрасною українською. Це діти прийомного сина Юрка Сластіона, виховані в українстві. У Денвері, в штаті Колорадо.

На наступну зустріч, в Ольжиної подруги, Барб привезла показати свитку і віночок своєї свекрухи, привезла все, що зберегла українського. Сказала: “Боже мій, мені тепер 72, і я знаю, що мені треба почати жити наново і жити дуже довго, бо я ніколи не думала, що я, як українка, десь знадоблюся”. Вона навіть намагалася кілька слів сказати по-українськи. Барб Завадович (прізвище першої дружини пана Юрка) – це окрема історія. Ми знайшли і Юрка Сластіона, але на цвинтарі...

Тим часом, в Україні вона продовжує віднаходити і реєструвати, як “народжених дітей”, школи Сластіона. Деякі вже внесли у реєстри, деякі потрібно назвати як “щойно віднайдені культурні об’єкти”.

“Я з друзями стикнулася з тяжкою рутиною при реєстрації, з хаосом і таким виснаженням, що думати про це без обурення не можу”.

Коли їм вдалося внести в реєстр одразу 35 шкіл як об’єктів культурної спадщини місцевого значення, це окрилило і надихнуло. То було якесь диво, бо на той момент у реєстр ніякі пам’ятки не вносилися, він просто “лежав”. І тут з 35-ма об’єктами вони відкрили реєстр такою красивою історією! А далі й дотепер реєстрація знову забуксувала.

“Наші дві школи застрягли були в реєстрі, як у багні. І нарешті, дякуючи міністру Олександру Ткаченку, документи підписані. Але ж, крім наших 3-ох шкіл, – ще 5 тисяч об’єктів культурної спадщини України чекають на реєстрацію!”

Тим часом, пам’ятки лишаються приреченими на погибель. Їх демонтують, нищать, як і раніше, йде забудова, ремонтувати цінні будівлі дорого, легше – знести.

Їй подумалося, що після Революції Гідності, чому й папку з документами витягла, – настала чудова пора дізнатися, хто ми такі і що за нами стоїть.

“Я реально відчула, що Сластіон ніби з’явився провідником до самих себе, ніби двері для нас прочинив”.

Велике піднесення відчувала, коли їздила по місцях Сластіонових шкіл. Бачила, як охоче люди збиралися на толоки. Як зворушливо приносили старі родинні фотографії з минулого і позаминулого. Історія почала спливати у їхніх головах. Вони перестали ставитися до них, як до закинутих халуп, як до якоїсь вбогої руїни. У Бондарях, наприклад, де жив знаменитий кобзар, у якого Сластіон вчився, почали з’їжджатися колишні жителі села, з усієї країни і з-поза неї, які давним-давно повиїжджали. І стали влаштовувати у Сластіоновій школі день села.

“Я відчула, як щось потужне відчинило браму до свого світу. Я його так відчуваю, і мені, чесно, здається, що Сластіон це бачить”.

З проєктом “Школи Лохвицького земства” пані Ольга намагається потрапити у державний проєкт “Велика реставрація”, про який багато говорять, але не знати, скільки на це коштів виділено і чим усе закінчиться. Вони у другій черзі, бо у першу чергу внесли ряд об’єктів, кажуть, важливіших. Вона не вимірює, який значиміший, щаслива за кожен, наприклад, за палац Закревських у Березовій Рудці, за який теж ходила-просила, щоб хтось взяв під крило. Їй пообіцяли, що зі Сластіоновими школами вони потраплять у “Велику реставрацію”, сподівається, що так і буде.

“Я лише боюся, поки ми туди потрапимо, то не буде чого реставрувати”.

У Хитцях на школі нещодавно розібрали дах, звісно, для того, щоб усе впало. А між тим, на будівлі висить табличка, яку вони виготовили і почепили за свій кошт, бо у місцевої влади не знайшлося, – “Охороняється державою”. Аби кожен, хто проходитиме повз, бачив, що це пам’ятка українського модерну: “Не чіпайте!”. А сьогодні лежить табличка під ногами, і стіни скоро лежатимуть. Зараз архітектор Анатолій Ізотов збирається з парою своїх студентів поїхати у Хитці, а місцевий лохвицький депутат викликався допомогти.

Усе треба зафіксувати, поки не впало зовсім. Зафіксоване збережеться, у якому б стані не було. Коли у Туреччині туристів водять по тисячолітньому камінню, то кажуть, “оце камінець, по якому ступала нога такого-то...”, і пишаються. То чому б нам не затримати якийсь шматок візерунка, віконце, двері, які б могли споглядати люди, пишаючись не менше, ніж турки.

Ольжин батько Володимир Приходько (сидить) на порозі Сластіонової школи

Серед шкіл, які живуть повнокровно і щасливо, пані Ольга називає унікальну, Бодаквянську, де працюють великі ентузіастки, місцеві вчительки, що створили тут музей. Школа, як лялечка, яку трепетно бережуть. Тепер її охороняє ще й пам’ятна таблиця.

“Які глибини нам відкрились, коли їздили по Сластіонових школах!”.

Це ж не лише унікальна архітектура, яка існувала дуже коротко, бо “надто українська”. У непевні радянські роки шкільні Сластіонові башти збивали, щоб вони не лізли в очі. Крамольним для радянської влади був сам український модерний стиль, який першим ретельно дослідив незабутній Віктор Чепелик і чию книжку давно пора перевидати, бо її вже не знайти. Він помер, не знаючи майбутньої долі Сластіонових споруд. Донька Чепелика, відома художниця Оксана Чепелик, пристала до поїздок, бувала в експедиціях, бо пані Зоя Мойсеєнко-Чепелик, яка надихнула на самому початку цей проєкт, вже нездужала. Її не стало нещодавно, а вона так мріяла поїздити! Бо дуже тішилася кожній звістці про ці роботи. Тепер вони з Віктором Чепеликом спілкуються в українському небі, і вона розповідає чоловікові, що справа, за яку він бився, рухається, тож недаремно починав.

З експозиції Миргородського музею: картина та макет зруйнованої Сластіонової водолікарні

“Ми ніби повернули Сластіона на землю, і він зазвучав”.

Він, наче й був у мозаїці культури: то там “засвітить”, то там “зблисне”. Але прикро, що його ім’я відоме одиницям. І Лесю Українку знали, в радянські часи перетворивши у постать із гіпсу. І Шевченка “осовєтілі”, і Сковороду вклали нам у голови (“досить з вас стовпів не отесаних”). Багатьох причесали на совєтський лад, адаптували під радянський час, поробили з них селян убогих. А Сластіон десь був зник серед великих.

“І от тепер, коли я натикаюся на “школи Лохвицького земства”, “знаменитого Сластіона”, маршрути “українського модерну”, якими хтось іде, описує, захоплюється, – то я розумію, Опанас повернувся разом зі своїми шедеврами”.

Її маленька команда освоює цілину забуття і витягує з хащів на світ божий архітектурне диво, палаци, “сільські академії”. Тут все продумане для учня і вчителя. Класи спроєктовані так, що для освітлення не треба ні лампи, ні свічки. Ергономіка! У відремонтованій Бодаквянській школі спеціально залишили відкритим шматок первинної стіни, щоб було видно, що всередині. Виявилося, що школа утеплена овечою вовною. Архітектурно, коли розсовувалися двері, утворювалась велика зала, де діти мали свої забави, вечірки. Школа була не просто будівля, навколо неї обов’язково ріс і плодоносив сад. Біля неї – погріб полтавський, до якого входиш під землю, де зберігали яблука і груші для дітей. При школі було приміщення, де жив учитель, і які то були вчителі!

В одній школі директором був Володимир Гресь, воїн армії УНР, пізніше – отаман Гресь, який створив загін повстанців. Згодом його оголосили злочинцем проти радянської влади та відправили на десять років на каторгу.

“У нас на Полтавщині пам’ять про опір столітньої давнини Російській імперії вичистили зовсім”.

Але там діяли партизанські загони, в одному з яких був і Ольжин дід, якого за радянщини теж називали бандитом. І який насправді загинув у Холодному Яру як герой. Директор після таборів залишився живий, кажуть, повертався в часи Другої світової на рідні землі, але далі сліди його губляться. Дослідники Шкіл лохвицького земства знайшли лише шматочки його щоденника, у якому чоловік розповідає, як садив шкільний сад, як ходив до пантства і вибирав найкращі саджанці. Це можна прочитати на сторінці проєкту в Фейсбуку – за принципом проєкту – все, що віднаходиться, має бути в вільному доступі!

Сластіонові школи були зорієнтовані на сільських дітей, і вся краса була зорієнтована на них. Коли хочеш знайти сьогодні таку школу, шукай найкрасивіше місце, на висоті. В одному з сіл, де школу давно зруйнували вщент, залишилися лише сходи.

“І я собі малюю подумки, як дитина підіймалася до Бога тими сходами”.

Коли стати на шкільному порозі, перед тобою відкриється неймовірний обрій. Дитина, навчаючись у такому просторі, бачачи перед собою могутню українську красу, мала би вирости **вільною, людиною свободи, частиною незалежної нації!** Саме тому режиму ці школи необхідно було нищити...

“*Я мрію врятувати цю пам’ять і красу”.*

Могила Опанасового сина Юрка у Денвері

Під час локдауну давно не розчищали хащі, але тепер знову планують експедицію. І завше відгукнуться прекрасні люди, готові їхати на Полтавщину.

Частиною Ольжиної команди, найактивнішою, стала сім’я Саші Герасимової – вона, чоловік Сергій та троє їхніх дітей. Вони переїхали з міста в село Бубни, на Чорнухинщину, де поряд усі найкращі школи, серед них одна з Ольжиних улюблених – у Харсіках.

“Про те, що це школа Сластіона, я дізналася раніше. Але те, що в ній навчався мій батько, мені було невідомо”.

Нещодавно вона знайшла старе батькове фото, яке досі було недоступне, і впізнала батька. Він з другом сидить на порозі цієї розкішної школи, а за спиною – дивовижні двері!

Листівка з аукціону

Слава Богу, вони врятували школу від пограбувань, бо місцевий мародер хотів перетворити її на гараж.

“Ми прибігли і вигнали мародерів”.

Зібрали гроші, накупили будівельних матеріалів і взялися з сім’єю Герасимових до ремонту. Приїхав реставратор Ізотов із Одеси зі своїми учнями, полтавські ентузіасти. Щось встигли зробити разом, решту сім’я сама допрацювала. Коли ми зібрали людей із села, вирубали хащі, повиносили сміття, перед нами небачена краса відкрилася. Зафіксували школу, закрили від дощу, щоб не впала. І як тільки знайдемо когось, хто “здуріє” і дасть нам гроші, щоб її врятувати, то це буде чудо!

Якби вона могла зараз зустрітися з Опанасом Георгійовичем, то розпитала б про усі загадки, над якими мучиться. Щойно майне якесь слово про Сластіона, то одразу думає: отут якась відгадка є. На жаль, нерозгаданого багато.

У нього була трагічна сімейна історія. Дружина тяжко захворіла, ментально. Вона багато подорожувала по монастирях і брала з собою сина Юрка. У них ще донька була, не знати, де вона. Підозрює, що десь в Італії похована, бо вийшла заміж за іноземного інженера і виїхала. Словом, це ще належить знайти. Але не перестає дивувати, як людина, маючи тяжку особисту долю, весь час переживаючи за сина, хвору дружину і не полишивши її, – увесь час була розчинена в українських справах, у безкорисній помочі комусь важливому. Мартинович 20 років з кімнати не виходив. А Сластіон, розуміючи, який це талант, яка це важлива особистість для громади, готовий був все віддавати, аби підтримати.

“Такої безкорисливої любові до українства і України, як у Сластіона, я ні в кого не зустрічала”. Не зустрічала, щоб хтось його сварив, чи критикував, чи комусь він чогось не зробив. Це людина, до якої не маю жодної претензії. Лише захоплення.

Це якась зоря просто! Ці люди ніколи не дбають, щоб про себе сказати, написати – така вселенська скромність. Хто з них думав про те, аби їх через 100 років згадали? Але насправді такі люди незникомі, вони повертаються. Рано чи пізно з-під землі вийде це Світло”.

Переповіла
Галина ДАЦЮК

“Цікаво, що перші прозаїки, які творили українською, були так чи інакше знайомі з канцелярським “протоколом”.

“В скринях моцних за трема замками…”, або Скільки років українській прозі?

Назарій НАЗАРОВ,
докторант Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Безперечно, на питання можна було б відповісти за шкільною програмою – першим великим прозовим твором українською була “Маруся” Григорія Квітки-Основ’яненка (1834).

Але є цікавіший шлях.

Пропоную читацькій увазі те, що мені спадало на думку, коли я намагався структурувати бачення української прози, а точніше, її історії, яке у мене склалося за певний час. Висловлене нижче можна застосувати і до інших європейських літератур, однак застосування пропонованих ідей щодо української нині мені видається найзахопливішою дослідницькою пригодою.

Перш ніж перейти до розмови про суто український матеріал, треба відповісти на кілька загальних запитань.

По-перше: що таке проза. Найпростіша відповідь – “не поезія”, і вона в чомусь правильна. Поезія з’являється, як правило, серед перших писемних пам’яток, бо вона у всіх ранніх суспільствах має потужне зіпертя на обрядові та інші пісні. Якщо ми поглянемо на історію літератур, особливо давніх, то помітимо цікаву закономірність. Наприклад, найдавніша література світу – шумерська – не знала “прози” у нашому розумінні. Все, що не було “поезією” (а метрично і риторично оздобленою було все культове письменство), було документами, трактатами, поточними канцелярськими записами.

Тому не дивно, що між “письменством” та “писемністю” іноді не проводилось межі. Тому славнозвісна “бібліотека” Ашшурбаніпала включала не тільки “Епос про Гільгамеша”, а ще й значну частку того, що ми нині назвали б “діловодством”. У давньому Китаї відбувалося щось схоже: перші “бібліотеки” були водночас і “архівами”, у яких поряд із віршами і хроніками були ділові записи.

З одного боку, це свідчить про синкретичний період розвитку літератури, коли красне письменство не виокремилося з інших практик. З іншого боку, це свідчить, що й саме ставлення до написання “ділових” паперів не відрізнялося суттєво від ставлення до створення “художніх” текстів!

Так, значна частина спадку давніх китайських “прозаїків” (наприклад, Хань Юй) – це офіційні (з тогочасного погляду) документи, які вони складали як посадовці. Різноманітні прохання, доповідні записки, пропозиції до влади. І нині такі тексти виглядають не менш художньо, ніж написані автором із “суто” художньою інтенцією. Авторський намір щодо тексту не завжди збігається із читацьким наміром, тобто – із нашим наміром. І у цьому немає насильства над текстом, над-інтерпретацій тощо.

Офіційними текстами, які не мали першорядного “художнього” значення для творців були і перші літописи різних народів. Хроніки здебільшого створювалися при дворах монархів спеціальними чиновниками, які мали доступ до архівів. Так, родоначальником китайської прози і нині вважають історіографа Симу Цяня (бл. II ст. до н. е.), який виконував до того ж і функції придворного астронома. Його хроніка вважалася зразком прозового стилю. Джерела його праці – це головним чином архіви різних державних утворень давнього Китаю, а також усні оповіді, які він чув сам. Перша давньогрецька проза належала Геродоту, який широко послуговався усними джерелами.

Києворуські літописи

Щось подібне бачимо і в створенні давньоукраїнських, києворуських літописів. Літописець мав доступ до княжих архівів (бо як інакше він би міг помістити до тексту договори між руссю – первісно це етнонім – та греками?) Але не меншою мірою джерелом для літописця були й усні оповідки, ба навіть є підстави вважати (як це і роблять дослідники з часів Івана Франка, у тому числі і автор цих рядків мав нагоду писати про це), що окремі фрагменти побутували як пісні чи балади, чи усно виконуваний епос, про що свідчить подібність стилю до відомого нам із пізніших записів епосу слов’янських народів.

Тобто за “прозову” частину відповідають архівні офіційні документи, пам’ятки давнього діловодства, а за “поетичну” – усні фольклорні тексти, пісні тощо.

Також бачимо, що літописці і хроністи – перші “прозаїки” – не суттєво за своїм підходом і статусом відрізнялися від, скажімо, судових службовців пізніших віків, які мають писані документи (статути, грамоти), і усні свідчення. Ці літописці були вхожі в архіви канцелярій і самі були певною мірою канцеляристами.

Спадщина українських канцелярій XIV–XVIII століть

Такий підхід дозволяє не розділяти так різко староукраїнські тексти на пам’ятки “літературні” і “мовні” (діловодство, цікаве здебільшого історикам мови). І цей підхід, насправді, не такий і новий. Наприклад, Олекса Мишанич помістив значні фрагменти із документів XVI–XVIII століть до впорядкованої ним антології “Народні оповідання” (Київ: Наукова думка, 1983). Однак він наголошував саме на усності таких текстів і розглядав їх у контексті традицій народної оповіді про значущі події.

Засадничо немає суттєвої різниці між літописцем, який записує і, звісно, обробляє усні оповіді, та канцеляристом, який заготовує до “гродських книг” принесені йому давні акти і усні свідчення.

Теоретична проблема

Чогось так сталося, що Аристотель, на якому покоїться (у тому-то й річ, що покоїться!) класична теорія літератури, чомусь взяв до уваги тільки драму, на основі якої і побудував свою естетичну систему. Протиставлення “поезії” і “історії” у нього проляга по вододілу між “вигадкою” і “правдою”. Імовірно, ділові папери Аристотель не вмістив до цієї системи, хоч вони й мали існувати у якомусь вигляді у його дні. У всякому разі, судова система греків була наскрізно риторичною, і найкращих судових ораторів шанували не менше, ніж драматургів (наприклад, Демостена).

Однак сліпе застосування аристотелівського підходу до жанрів і типів літератури не підходить для багатьох традицій. Точніше, воно вже перестає бути таким дієвим поза межами давньогрецької літератури. Там, де літератури розвивалися у затінку авторитетної аристотелівської системи, там можна і знайти більш-менш чітке слідування його приписам/описам. Однак такі екстремальні приклади як, скажімо, японська класична література прекрасно показують, що Аристотель у них нічого не може пояснити.

Відповідно, на всій спадщині канцелярій лежить тавро естетичної “неповноцінності”, “вторинності” щодо “красного письменства”. А слід було б повністю переглянути таку хибну, на мій погляд, оптику. Адже спершу була не література, а саме діловодство! І тільки на основі канцелярських практик поступово виростає, накопичуючи досвід зв’язного писемного висловлювання, національна література. Звісно, живомовні, фольклорні джерела не перестають відігравати важливу роль на всіх етапах такого становлення, тільки от міра участі усної стихії у кожну із епох відрізняється, хоч повністю такий зв’язок не припиняється ніколи.

Канцелярська “література”

Саме в канцеляріях Великого князівства литовського, потім Речі Посполитої, а згодом Гетьманщини відбувається багатовікове вироблення методів писемної фіксації оповіді. Нехай нам здається це елементарним, однак саме на записувача лягала відповідальність за дослівне фіксування реплік “дійових осіб” (на що іноді вказує частка “дей”, тобто “мовляв”) і їх “композицію”, що є вже певною “авторською” майстерністю.

Однак, можна наголосити, що після Котляревського проходить вододіл, який відділив “просту”, староукраїнську книжну мову, від сучасної мови на живомовних, фольклорних основах.

Чи ж перейшли через цей вододіл навички складання писемних оповідей, здобуті у канцеляріях з часів Київської Руси? Думаю, що так. Про це свідчить ціла низка фактів.

На тяглість традицій письменства від Київської Руси до Гетьманщини, а від Гетьманщини і далі свідчить хоча б те значення, яке мали для становлення самосвідомості “літописи”: спершу давньокиївські, а далі – козацькі, а врешті – “Історія русів”, як багато в чому сформувала покоління української інтелігенції в половині XIX століття. Між літописами давніми і пізнішими немає і не було прірви, і традиція оповідання історії як тяглості має такі проміжні ланки XVII століття, як “Хроніка із літописців стародавніх” Ф. Софоновича, яка базується безпосередньо на одному зі списків (нині не збереженому) “Повісті врем’яних літ”. Софонович адаптував старовинний текст до сучасного йому мовного і стильового стандарту.

Але ж Котляревський “висміяв” у подобі Возного усю староукраїнську книжну традицію, можна сказати. Висміяв – значить згадав, а згадав, бо така мова, виходить, у часи показу і створення п’єси була добре відома глядачам, слугувала якимось добре впізнаваним знаком.

А тепер можна зненацька підкрастися і до самого Квітки-Основ’яненка, який, перед тим, як написати свою (тобто вже нашу) “Марусю”, був... канцеляристом! Перед тим, як у 1832 році приступити до виорювання ниви української прози, він устиг побути предводителем дворянства і головою Харківської палати кримінального суду... Чи мав він доступ до давніх актів? Безперечно, мав. Не обов’язково свідомо, зумисне, але цілком імовірно, що знайомство із давніми традиціями структурування оповіді відбилося на тому, що він написав.

Цікаво, що перші прозаїки, що творили українською, були так чи інакше знайомі з канцелярським “протоколом” за своїми службовими обов’язками. У такому світлі “барокові” смаки Пантелеймона Куліша видаються не химерою, не забаганкою аристократа, а природним шляхом для творення мови, яка б підійшла саме для *прози*.

Прихована краса

Наговоривши багато про красоти канцелярської літератури, треба вже й до неї самої перейти. Отож, згідно з Литовським статутом 1529 року, який, імовірно, тільки узагальнив уже прийняті судові практики, від писаря вимагали записувати свідчення свідків дослівно. Такі документи потім (чи й одразу) записували до книги. Такі книги, як припускав Я. Дашкевич, могли існувати вже в часи Галицько-Волинського князівства, куди, у свою чергу, ця форма діловодства могла прийти із Північної Німеччини, Італії, Чехії та Польщі.

У редакції Литовського статуту 1566 року вже значилося, що належало “тиє книги вложити і заховати у скриню моцную за трема замаками”. А діловою мовою ВКЛ і його територій, що згодом увійшли до Речі Посполитої, лишалася староукраїнська мова. Це зберегло чималу кількість дуже проникливих, пронизливих, іноді відразливих, іноді химерних, іноді захопливих, але майже ніколи не нудних записів живих історій. Саме історій, оповідок, саме того ейхенбаумівського “усного сказу” (у значенні не бешихи, а оповіді), який потім влився в українську літературу зі сторінок Марка Вовчка чи з передмови нині маловідомої збірки “Наські українські казки” О. Бодянського.

До “гродських книг” вносили майже все, що треба було зберегти для пам’яті потомності: як цілі судові справи, так і окремі документи. Якщо це був не суто формулярний жанр (як-то шлюбний контракт чи заповіт, запис купівлі-продажу), а розлогіша справа, то вона мала цілу драматургію. Спершу говорить “сторона поводова” (позивач), потім “сторона одпорна” (відповідач), вони ж наводять, якщо є, давні родові документи. Слухають свідків, чиї слова по змозі теж наводяться дослівно. Далі “вряд” вирішує справу.

Наприклад, справа про “чари” із Лохвицької ратушної книги від 5 червня 1672 року. Перерахувавши усіх присутніх урядовців, писар продовжує (дещо модернізуємо правопис, але по змозі залишаємо всі особливості мови без змін): “приточилась справа Насті Павлихи, обивательки івахницької, которая, ставши, чинила оповідь і скаргу свою прекладала на Остапиху, на Вувдю, тож жителку івахницкую, таким способом мовячи: “Пане вряд лохвицький, сяя менованая жона Остапиха, скоро смо з мужем моїм набули собі єдной корови за працу, оная, не знати з яких мір, пришла в дом мой, заступа попросила і мене з собою, не знати для чого визвала, ніякогос зілля коріння копати, мовячи, же повідала “Тепер першиє дні мают бут, дай того кореня корові свой, с пожитком твоїм будет”. Другую реч мні говорила, жеби-м соли гуску, на чотири дроби ростявши, клала на чотирьох углах і мовила до них: “Мої милії дроби, озміте чотири коні, нехай бігут на чотири стороні по чотири користі”. А я, о том нічого не знаючи і зла нікому не зичачи, першей корові того кореня дала, а нагодовавши, в поле погнала; от которой потрави корова одулас і с поля не прийшла додому” і под. Далі виявляється, що “сяя Остапиха” просто піджартувала над довірливою подругою (“того Павлиху научила, розуміючи то за фрашки”), а насправді, мовляв, треба карати за чари не її, а “Зінчиху і Хомувну”, бо “тиє вміют на Юрія коровам і рти завязоват”. За що вряд Лохвицький мудро вирішив накласти на обох штраф десять талярів, щоб не морочили людям голови.

Інакше кажучи, такій судовій справі завжди передує переступ, за яким слідує кара. І опис цього

переступу і стає основною темою такого тексту. Це, безперечно, універсалія, однак вона саме цим і важлива, адже аналогічну структуру має і казковий текст, і балада.

У давній літературі і у фольклорі герой не починає ніяких дій без “недостачі”, яку треба заповнити. Якщо вона явно не названа – значить, вона була очевидною для слухача. З цього погляду дуже цікава, скажімо так, “семантика” крадіжки. Крадіжка постає як привласнення невластивих комусь, заборонених соціальних атрибутів, за принципом “мати щось = бути кимось”. Це спроба змінити власну ідентичність, привласнивши собі якусь річ: золота чарка, яку крадуть, а потім не продають, а милуються нею; дорогий одяг, який, укравши, знову ж таки не продають, а носять, причому добре розуміючи наслідки таких дій...

До речі, казковий текст – це ще один приклад дуже формалізованого, формульного тексту, естетичну силу якого, тим не менш, ніхто не стане заперечувати.

Каталоги – це навіть окремий піджанр давніх літератур, і деякі каталоги із гродських книг є дуже гарними ілюстраціями того, як навіть “проста” мова уже може описувати різноманіття предметного світу. Ці переліки не позбавлені певного естетичного повабу, і траплялися вони дуже часто, позаяк доводилося описувати награбоване, вкрадене, подароване, успадковане майно. Ось фрагменти довжелезних переліків із однієї справи 1578 року із міста Володимира: “скринки две, в которих было две тисечі коп грошей... ланцухов золотих пят... серебрених ложок двадцат чотири, сребрних кубков позлотистих дванадцать... жита триста коп, овса двесте коп, ячменю двадцат коп, гречки сто коп... перемеру жита било полскрині било шест мац, пшеници маца, яцменю маца, гречки маца...” (Українське повсякдення ранньомодерної доби... Київ, 2014. С. 260-261). І подібне. Після таких переліків уже інакше можна дивитися і на переліки в Котляревського. Це був не тільки напівфольклорний засіб комічного (згадаймо перелік у Рабле), а й пародія на канцелярські переліки (не знаю, чи про це вже було десь сказано?). Перші читачі Котляревського (грамотіїв було не так багато...) цілком могли знати весь “протокол” старовинних документів, і їх не могли не смішити подвійно такі переліки: “Поганий, мерзький, скверний, бридкий, / Нікчемний, ланець, кателик! / Гульвіса, пакосний, престидкий, / Негідний, злодій, єретик”. Вичерпний, як на мене, перелік, будь-який підсудок XVII століття оцінив би його повноту. У переліках був вправний і Квітка--Основ’яненко: “...зіходилися баби з слободи та з ближчих хуторів і приносили на продаж і масличко, і сметанку, і яєчок, і буханців, і солі товченої, і усякого такого товару”, “...та й почав, як він каже, сокрушати перш борщ гарячий з усякою, мілкою рибкою, та пшоняну кашу до олії, далі захолоджуваний борщ з линами, а там юшку з миньками та з пшеничними галушечками, та печені карасі, та більш і нічого”. Каталоги – це надійний, перевірений віками спосіб побудови тексту.

Щонайменше два прозові твори Квітки-Основ’яненка (“Перекотиполе” і “Козир-дівка”) стосуються сфери канцелярського життя чи “кримінальних” тем, а що вже сфери чар, то не без впливу старих канцелярських документів написана “Конотопська відьма”, де писар знову ж таки говорить мовою старої канцелярії. Нехай його висміюють, як і Возного в “Наталці Полтавці”, але знову ж – смішне тільки те, що добре відоме читачеві! Зв’язки творчості Квітки зі староукраїнською “канцелярською прозою” ще тільки чекають (наскільки мені відомо) на своє докладне дослідження.

Фактично, на матеріалі судових справ можна побачити тематичне різноманіття, яке стане (частково) основою для тематики української літератури XIX століття – чаклунство, шлюб і любов, злочини (вбивства, крадіжки). У межах церковної літератури, яка здебільшого й асоціюється зі староукраїнською літературою XVI–XVIII століть, ці теми отримали дуже обмежене словесне оформлення. І в цю мить для нас відкривається ще одна цінність ділової документації того періоду: це майже повністю світська література!

Ще один аспект, який є поєднує прозу XIX століття із діловою писемністю попередніх віків – це намагання описати не просто дію, як це було в казці, а ще й описати мотивацію дії доступними засобами. У гродських книгах це дуже умовні формули, однак, тим не менш, це вже перші кроки до пошуку витоків дії, а не простої її констатації. Наприклад, “приточилася справа от Семена Онаненка з Белой Горелки, который, боязнь божую препомнівши (тобто забувши – Н.) і з затверділого серця (! – Н.) к умислу своєго Яцка Буренка з Белой Горелки за ніяк ко вшибленьєм своїм на смерть забив” (Лохвицька книга, справа 3); або “із запомненя боязні божоє і встиду людского” (там само, справа 4), “схильность до чужого добра маючи” (тут важко відмовити писарю в гуморі! там само, справа 35).

Звісно, таке цікаве і багатоманітне питання як походження української прози заслуговує на розлогіше дослідження, у якому було б вказано і на роль літописів, і на роль перекладних прозових творів (від роману про Варлаама та Йоасафа до “Повісті о Аттілі, королі угорському”). Але мені йшлося наголосити на ще одному, не менш важливому компоненті, який долучився до формування нової української прози, і який, на жаль, не згадують у такому контексті.

Отож, писані староукраїнською мовою ділові документи XV—XVIII століть не існували відрубно і не зникли безслідно, а багато в чому визначили, якою в подальшому буде література народною мовою, підготували для неї набір мовних засобів і тематичний тезаурус. Дослідники документальної спадщини староукраїнських канцелярій І. Ворончук та Н. Яковенко вважають, що саме з прошарку тих, хто десятиліттями і століттями записував і описував судові справи, з часом вийшла світська інтелігенція, а від себе додам – і літературна мова, і сама література.

Іван Франко: поет обов’язку і болю

Рефлексії небайдужого читача

Петро Шкраб’юк. Буття у двох світах. – Львів: Растр-7, 2021. – 352 с.

Богдан ДЯЧИШИН,
лавреат премії ім. Івана Огієнка, доктор філософії, доцент

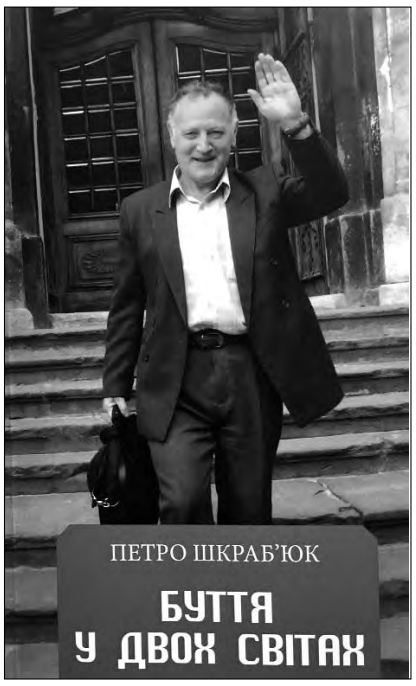

Ця книга охоплює широке коло проблем людської екзистенції. В анотації до неї, зокрема, зазначено: “Він (тобто автор. – Б. Д.) осмислює теми, які досі в українському письменстві не звучали, не обговорювалися, хоча хвилюють багатьох, насамперед людей мислячих”. У світлі (а точніше – в “пітьмі”) публікації Ганни Черкаської на Фейсбуці від 10 квітня 2021 року “Ні кохання, ні дружби не зазнала Ольга Франко” хочеться звернути увагу на розділи “Іван Франко та його “Похорон””, “Пригоди в Ліпіку” та “Помста духів”.

Почну з того, що Бог існує у ВІЧНОСТІ, а не в часі, і Він є субстанцією вічності Духу (душі). “... і Дух Божий ширяв над поверхнею води” (Буття 1:2). Бог вічний. Отже, вічна й душа. Не буду зупинятися на визначенні слів “дух-душа” – про це я детально описав у своїй книжці есеїв “Пережите-перечитане” (К.: Ярославів Вал, 2016. – 264 с.). Дух – невидима енергія ідеального вакууму, з допомогою якої Бог, Сам нею будучи, усе створив і творить. Крихточку цього духу Бог дарує людині (можливо, він формується при зачатті з елементів чоловічого і жіночого начал життя), який вона впродовж життя має змогу посилювати (духовна, душевна людина і навпаки), і він є гарантією вічного життя (Книга Екклезіяста 12:7). Роздумуючи про це, не можна заперечувати існування злих духів. Для Бога не існує спрощеного поділу на добро і зло. Пригадується один із трьох законів діалектики “Закон єдності й боротьби протилежностей”. Словники подають таке його тлумачення: “Немає протилежностей без їхньої єдності, немає єдності без протилежностей. Єдність протилежностей відносно тимчасова, боротьба протилежностей абсолютна”... Боротьба протилежностей АБСОЛЮТНА, і це та боротьба, яку вів Іван Франко зі злими духами впродовж останніх дев’яти років свого земного життя. Та й кожній людині доводиться провадити таку боротьбу.

Андрій Содомора стверджує, що в “Безмежнеє поле...” Іван Франко – це поет болю й спротиву (Андрій Содомора. Шевченків садок і Франкове поле. Спроба прочитання. – Львів: Апріорі, 2014. – 104 с.). Я ж у задумі й ностальгії, тамуючи біль пам’яті (якого неможливо заховати й оминути), читаю-перечитую “Франкове поле”. Безмежнеє поле – як нескінченний біль. Франко, шукаючи виходу з надскладної буттєвої ситуації, бачить себе в образі вершника. Але тут – голос Горація: “...й за вершником сидить чорна журба”... Вихором летить по полю, по житейському безконеччю, а перед ним – суходіл, море, небо, яким байдуже до його зболеного, однак нескореного духу. Він прагне волі у безмежному просторі, щоб життя не сковувало, не гнітило свободу дій тягарем буденного обов’язку; це порив людського спротиву – мудрість і відвага думок бунтує проти незбагненних і незрозумілих рамок існування...

Чи ж не мучать і не дають спокою поетові ці ж думки в поемі “Похорон”? Поема була опублікована в 1899 році, коли поет ще був фізично і психічно здоровим, але “...дзвіночки перестороги вже теленькали”. Хоча в тексті поеми Іван Франко порушує не тільки особистісні проблеми життя. Він боляче переживав за Україну, долю українців, і в його геніальному розумі постійно боролися думки нерозуміння логіки поведінки народу. Зацитую фрагмент “Епілогу” поеми:

Чом рідний стяг не тягне їх
до свого?
Чом працювать на рідній ниві
– стид,
Але не стид у наймах у чужого?

І чом на рідній ниві вид:
Безладдя, завись, і пиха
пустая,
І служба ворогу, що з нас ще
й кпить?

Ці рядки – мовби про наше сьогодення: в них розпач і безсилля щось змінити, що й стало причиною початку погіршення духовного і фізичного здоров’я поета. Зацитую ще одну думку Андрія Содомори, яка є мірилом подвижницької праці поета: “Скутий ланцюгами обов’язку, ступав до свого народу, зі своїм народом, прорубував шлях для свого народу; бо ж не екзотичні видива, не щось особисте, а щастя простого люду були найсвітлішою мрією поета. Та чи не надто високу ціну сплачено за ті кроки, за те самозречення?.. І тут, насамкінець, чуємо ще один, тим разом – Прометеїв голос: “О Прометею! Варто?! / – Варто! – / так він сказав мені з-за хмар” (Ліна Костенко, “Вітри гули віолончеллю, писали пальми акварель”).

У 1908 році Франко, знесилений від двотижневого нападу мігрені, звернувся до лікаря. Помилковий діагноз (запалення нирок) спричинився до того, що від виписаних ліків Франко відчув нестерпний біль у лівій руці. Той же лікар (д-р Лев Коссак) порадив поїхати в санаторій до Хорватії (м. Ліпік). Там, на жаль, не лікували нирок, тож Франко від надміру випитої мінеральної води, “...ночами попадав в гарячку і безсонність”. Його мучать злі духи. Покійний Драгоманов диктує йому свою волю і запозиває на суд: “Франко листувався з Драгомановим, і той часто, здебільшого невиправдано, критикував поета...”. Після смерті Драгоманова Франко 15 липня 1906 року виступив перед студентами з критичною лекцією (т. 45, с. 438), згодом опублікувавши в “Літературно-науковому віснику” реферат (т. 35, кн. 8, с. 226–240). У Ліпіку “пошта духів” від Драгоманова почала діяти з великою силою: він докоряв Франкові, що “...його положення на тім світі дуже прикре...” і то через нього. Ці події Іван Франко описав особисто в “Історії моєї хвороби” (т. 54, с. 776–782). Всього неможливо переповісти – солона й гірка сльоза падає на папір, а від пережитого Франком серце стискає біль. Злі духи покійного Драгоманова “під загрозою Божого грому” погнали його з теплого приміщення в одній сорочці в болотяну калабаню: “Тут я, оглушений усією отсею страшною сценою, під дощем і холодними вітром, біля великої калюжі просидів до десятої години ранку...”.

Поета знайшов знайомий жандарм, і того самого дня Франко з сином Тарасом виїхали до Львова, де він зніс нелюдські тортури, перебуваючи три місяці в психлікарні. Про ті тортури важко писати – кожен охочий хай сам почитає про це в книжці Петра Шкраб’юка.

Петро Шкраб’юк стверджує (і так воно, мабуть, є), що Франко усвідомлював переслідування злими, ворожими духами: “...крім найрізніших способів мучення моїх рук, переслідували мене і переслідують досі ненастанним криком, що не перестає ані на хвилю, ані вдень, ані вночі” (Т. 50, с. 386). Важко уявити, яке це було жахіття. І воно тривало дев’ять виснажливих літ”.

Саме з позиції осмислення цих особливих обставин слід аналізувати хрести й труди Івана Франка на нелегкому полі його життя. Ганна Черкаська, на мою думку, однобічно описує неоднозначні події в його родині. Бузини вже нема, а “бузинівщина” процвітає і далі. І я, на жаль, попався на цей гачок без “наживки”: втратив сон, снилися кошмари, “впав” у депресію...

У мене, як небайдужого читача й великого пошановувача нашого генія, виникає запитання. Чому з цього приводу мовчать науковці Львівського національного університету імені Івана Франка, Інституту Івана Франка та національного літературно-меморіального музею Івана Франка? Я запитав про це знайомого науковця однієї зі згаданих установ. Проте він мовчить по сей день! Чому?

P. S. *Петро Шкраб’юк – доктор історичних наук, старший науковий співробітник відділу української літератури Інституту українознавства ім. Івана Крип’якевича НАН України, член НСЖУ, НСПУ, автор понад 30 книжок поезії та прози (серед них – Попід Золоті Ворота: шість елегій про родину Калинців. – Львів: Сполом, 2018. – 528 с.), а також понад 400 літературних, літературно-критичних і наукових публікацій у періодиці, збірниках, антологіях.*

Шевченкові знайомі, не згадані ним
(12 нових прізвищ до “Шевченківської енциклопедії”)

Володимир МЕЛЬНИЧЕНКО,
доктор історичних наук,
лавреат Національної премії України
імені Тараса Шевченка

Продовжуємо проєкт “Подробиці Шевченкового життя”, вмотивований глибоким усвідомленням поетових слів із автобіографічного “Листа Т. Гр. Шевченка до редактора “Народного чтения”” (лютий 1860 р.):

“…Я наважуюся відкрити перед світом кілька печальних фактів мого існування… тим більше, що історія мого життя становить частину історії моєї батьківщини. Але я не маю духу входити у всі її подробиці”.

У новій статті Володимир Мельниченко пропонує представити в “Шевченківській енциклопедії” постаті поетових знайомих, яких він не згадував у листуванні та Щоденнику.

Дезарно Август Осипович (Десарно Август-Жозеф) (1788–1840) – художник-баталіст, гравер і літограф, академік Петербурзької Академії мистецтв (1827).

Народився у Франції, брав участь у наполеонівських походах 1812 р., його було поранено й взято в полон. До кінця життя залишився в Росії. Звання академіка А. О. Дезарно отримав за картину, де було зображено саме ту сутичку росіян із французами, в якій його полонили. Твір використано у створенні панорами “Бородінська битва”. Деякі картини А. О. Дезарно присвятив зображенню костюмів російських гвардійських полків. До художника прихильно ставилися Олександр I і Микола I.

Нічого спільного з долею Шевченка! Втім, обидва, хоч і в різний час, були академіками Академії мистецтв, а найголовніше – брали участь в ілюструванні 2-го тому книжкової серії “Сто русских литераторов”... У жовтні 1839 р. в російському громадсько-політичному та літературному журналі “Сын отечества”, що виходив у Петербурзі, побачила світ стаття “Литературные известия” (без підпису), в якій сповіщалося про передплату на згаданий 2-й том і називалися прізвища художників-ілюстраторів: “Картинки превосходны, они рисованы... К. П. Брюлловым, А. П. Сапожниковым, графом Ф. П. Толстым, А. П. Брюлловым и г-ми Зеленцовым, Дезарно и Шевченко”[1].

У 2-му томі, який вийшов у 1841 р., Шевченко виконав малюнок “Католицький чернець” (не пізніше 12 лютого 1839 р., відомий за гравюрою) до повісті російського письменника М. І. Надєждіна “Сила волі. Спогад мандрівника”. Про М. І. Надєждіна вміщено замітку в “Шевченківській енциклопедії”, доцільно, на мою думку, коротко згадати й про художника, названого поруч із Шевченком. Тим більше, що всі публікації про вихід у світ і продаж 2-го тому видання “Сто русских литераторов” обов’язково згадували художників Шевченка і Дезарно. У липні 1841 р. “Художественная газета”, зокрема, зазначала, що поруч із відомими художниками К. П. Брюлловим, Ф. П. Толстим, “гг. Дезарно... и Шевченко также вышли довольно счастливо из опасного соперничества”[2].

Наостанок нагадаю, що шовініст В. Г. Бєлінський, який якраз улітку 1841 р. переконував своїх читачів у тому, що “тепер уже немає малоросійської мови, а є обласне малоросійське наріччя”, а через рік заявив, що “Гайдамаки” нібито “незрозумілі простому народу”, відзначився дешевою полум’яністю і в оцінці згаданого Шевченкового малюнка в “Отечественных записках” (липень 1841 р.): “Картинка, приложенная к повести г. Надеждина, плоха...” Проте редактор часопису А. О. Краєвський власноручно змінив оцінку на протилежну: “Картинка, приложенная к повести г. Надеждина, хороша...” Видатний приклад історично точного редагування!

Демич Василь Федорович (1858–1930) – родом із Чернігівщини, виходець із селян. Доктор медицини, етнограф, рідний племінник Шевченкового знайомого, земляка Д. П. Демича (1824–1891), спогади якого записав і опублікував у журналі “Русская старина” (1891, кн. 5) під назвою “Тарас Григорович Шевченко. До його біографії. 1847 р.”.

Закінчив Дерптський університет, у 1888 р. захистив там докторську дисертацію. З 1896 р. на військово-медичній службі в російській армії. Йому належать фундаментальні дослідження народної медицини. З початком Першої світової війни очолював один із шпиталів у Києві. За радянських часів завідував диспансером у Трипіллі. Похований у Києві на Лук’янівському кладовищі.

Науковий підхід до інформації про персон, які записали й опублікували спогади Шевченкових знайомих, продемонстровано в “Шевченківський енциклопедії” (Т. 2) на прикладі російського журналіста Г. П. Дем’янова, який зберіг для нащадків спогади про поета його приятеля К. А. Шрейдерса. Про них обох є статті в енциклопедії. Так само необхідно вчинити з інформацією про В. Ф. Демича – розмістити поряд із інформацією про Д. П. Демича.

Званцов Костянтин Іванович (1823–1890) – російський музикознавець, музичний і театральний критик. У 1846 р. закінчив історико-філологічний факультет Петербурзького університету. Сучасники відзначали фаховість, точність і дотепність його статей, які друкувалися в “Музыкальном и театральном вестнике”, “Сыне Отечества” та ін. Переклав російською мовою лібрето опер Р. Вагнера “Тангейзер” і “Лоенгрін”, а також оперу В. А. Моцарта “Дон-Жуан”. Автор кількох лібрето і музичних творів.

Здається, перше віртуальне перетинання К. І. Званцова з Шевченком знаходимо серед їхніх підписів у колективних листах (грудень 1858 р.) петербурзької громадськості з проханням дозволити трагіку Айрі Олдріджу продовжити виступи на російській сцені.

П. В. Жур відслідкував записи К. І. Званцова в щоденнику (зберігається у відділі рукописів Російської національної бібліотеки в Петербурзі – Ф. 1045). Зокрема, той зафіксував 29 січня 1860 р. вихід у світ першого тому творів О. С. Пушкіна і “Кобзаря” Шевченка. Особливу цінність має його запис від 22 лютого 1860 р. про зустріч за чаєм з Шевченком, композитором О. М. Сєровим, мистецтвознавцем А. І. Сомовим. Якщо врахувати, що ці відомі діячі культури не входили до кола Шевченкових знайомих, очевидно, зустріч влаштував К. І. Званцов. Тим більше, що він добре знав О. М. Сєрова, навіть опублікував у 1880 р. спогади про нього в “Русской старине”. Утім невідомо, коли К. І. Званцов сам познайомився з Шевченком, можливо, що й того дня. Але з щоденника К. І. Званцова відомо й про іншу зустріч у такому товаристві – 3 червня 1860 р. він записав: “К обеду Сомов, Языков, Шевченко... Страшный спор о политике и обществе”. Важко сказати, що стало причиною такого спору, втім, цілком можливо, хтось із присутніх міг зачепити національні, соціально-політичні переконання Шевченка.

Цікаво, що 10 вересня 1860 р. К. І. Званцов записав у щоденнику вірш Шевченка “Ой по горі роман цвіте...” в польському перекладі Л. Совінського під назвою “Pionska” (z Szewczenki). Нарешті, запис 1 березня 1861 р.: “Среда. Снег. Шевченко умер 26 февраля от водяной. Метель, 4° мор[оза]”.

Кларк Василь Іванович (1865–?) – російський журналіст, літератор, у травні 1892 р. записав спогади студента Університету Св. Володимира (1845–1849 рр.), викладача історії та географії астраханської гімназії (з 1850 р.) І. П. Клопотовського (1823–?), який познайомився з Шевченком 15 серпня 1857 р. в Астрахані. І. П. Клопотовський залишив записи в Шевченковому Щоденнику 15 і 16 серпня, а поет написав йому листа 6 листопада 1857 р. із Нижнього Новгорода.

В. І. Кларк брав участь у народницьких гуртках 1880-х рр. У 1881 р. вступив до Казанського університету, був виключений за участь у студентських заворушеннях. У 1887 р. висланий до Нижнього Новгорода під нагляд поліції. Взимку 1889–1890 рр. у нього на квартирі жив Максим Горький. 1891 р. переїхав до Астрахані, де вже побував 1886-го, коли в місті після повернення з Сибіру жив М. Г. Чернишевський. Перебуваючи під поліцейським наглядом, співпрацював у місцевих газетах, а спогади І. П. Клопотовського про Шевченка записав у травні 1892 р. і опублікував у журналі “Русская старина” (Петербург) 1896 р. з нагоди 35-річчя з часу смерті поета.

У виданні “Спогади про Тараса Шевченка” стаття В. І. Кларка сусідить із уже згаданою публікацією Г. П. Дем’янова, який у 1893 р. надрукував записані ним спогади Шевченкового знайомого К. А. Шрейдерса. Відмінність у тому, що про Г. П. Дем’янова є замітка в “Шевченківській енциклопедії”, а про В. І. Кларка – немає. Це треба виправити.

Кулак Василь Васильович (1820–?) – дворовий селянин у маєтку помічника куратора Київської шкільної округи М. В. Юзефовича, його слуга. Родом із села Сотниківни Пирятинського повіту Полтавської губернії (тепер – Яготинського району Київської області).

Український археолог і громадсько-культурний діяч В. А. Беренштам залишив цікаві спогади, вперше опубліковані у 1900 р. в журналі “Киевская старина”:

“Покійний В. М. Юзефович у 1863 р. розповідав мені, що Тарас Григорович був у великій дружбі з Василем, слугою його батька М. В. Юзефовича. В роки, що передували засланню 1847 р., Шевченко разом з Костомаровим і Кулішем був бажаним гостем у салоні М. В. Юзефовича і в його кабінеті помічника попечителя Київського учбового округу. Часто буваючи тут на запрошення, Шевченко познайомився і подружився з Василем, і от він почав відвідувати останнього, проводив з ним у передпокої цілі години, немало шокуючи цим “панів”. Іноді, йдучи на запрошення до останніх, він у передпокої вступав у розмову з Василем, бесіда затягувалась, і Шевченко надто пізно з’являвся до вітальні. Про це знайомство Шевченко не забув і під час тривалої мимовільної відсутності: після повернення із заслання, він, будучи в Києві, не зробив жодного візиту Юзефовичу, але з Василем відновив знайомство, відвідав його і запросив до себе...”[3].

Прізвище Шевченкового знайомого встановив П. В. Жур, який слушно зауважив, що “слуга Юзефовича був для поета цікавішим, як людина непересічного розуму і характеру”[4]. Разючий приклад ментального потягу Тараса Григоровича до простолюду – справжньої солі землі української, постійної поетової потреби спілкуватися саме з ними... Ще раз нагадаю сердечно-Шевченкове: *“Щоб знать людей, то треба пожить з ними”*.

Левченко Іван П. (роки життя невідомі) – український поет, знайомий Шевченка.

Найперше відомий у шевченкознавстві з запису в реєстрі Петербурзького цензурного комітету про рукопис “Кобзаря”, який саме він отримав 7 березня 1840 р.: “Кобзарь, малороссийские песни и стихотворения... Получил Иван Левченко”[5] (Підпис Левченка). Свого часу знаний шевченкознавець Є. П. Кирилюк зазначив: “Ті факти, що в цензуру здавав “Кобзар” Гребінка, а забирав І. Левченко, можуть бути пояснені тим, що друзі поета просто виручали його в таких ситуаціях, у яких він був ще недосвідченим”.

Прізвища Івана Левченка і Тараса Шевченка з’явилися разом у 1843 р. в другій частині українського літературно-художнього збірника “Молодик”, який видавав у 1843–1844 рр. І. Є. Бецький за сприяння Г. Ф. Квітки-Основ’яненка, М. І. Костомарова та ін. У згаданому збірнику було вміщено три Шевченкових поезії (не підряд, а в різних місцях альманаха): “Думка” (“Тяжко-важко в світі жити...”; “Н. Маркевичу”; “Утоплена” Балада). І. П. Левченко опублікував вірш “Ранок осінній”. У рецензії на збірник в петербурзькому журналі “Маяк”, авторами якої були С. А. Бурачок і К. М. Сементовський, його було згадано в іронічному ключі:

“Ранок осінній”, И. Левченко. Сквозь ману утреннего тумана рисовались поэту “незвичайніє види” – пышные города, благовонные нивы... Туман розійшовся; нічого нема...

У г. Левченка:

Туман пацирками сідими навис... и проч.

Кто следит за ходом малороссийской письменности, тот заметил, конечно, что с некоторого времени значительно увеличилось число пишущих по-малороссийски стихами; и однако же никто почти из них, должно сознаться, не заботится о чистоте, правильности, благородстве языка в своих произведениях... Примеров художественной обработки языка нечего искать далеко, они пред глазами: Артемовский-Гулак, Шевченко – вот у кого должно изучать гармонию, силу и прелесть стиха”[6].

Цікаво, що відразу після поезії І. П. Левченка вміщено чотирирядковий вірш професора Московського університету О. М. Бодянського, написаний ще в студентському 1832 р., під назвою “Кирилові Козуму”, присвячений останньому українському гетьману К. Г. Розумовському. Називаючи титули й праці знаного українця О. М. Бодянського, відомий літературознавець І. Л. Михайлин (1953–2017) у праці (підручнику) з української журналістики зауважив: “Про особу другого (І. П. Левченка. — В. М.) важко сказати щось певне. А втім, опубліковані ними вірші були невеликі за розміром і підстави для поважної розмови про участь цих авторів в альманасі не дають”[7].

Отже, не занурюючись в поезію І. П. Левченка, зазначимо, що насправді він увійшов у літературознавство причетністю до Шевченка, особливо, рукописним “Кобзарем” 1861, який йому належав. Починаючи з раннього твору поета – балади “Причинна” (1837), шевченкознавці показують, як Шевченків “Кобзар” поширювався у рукописних списках. Скажімо, зазначено про поему “Тарасова ніч” (1840): “З “Кобзаря” 1860 її переписано (з довільно введеним епіграфом з Псалтиря: “И положил я, яко коло, яко трость пред лицем ветра”) до рукописного “Кобзаря” 1861, що належав І. П. Левченкові”[8].

Щодо поеми “Катерина” (1838–1839) маємо таку важливу інформацію: “Найраніший відомий текст – фрагменти (загальним обсягом 70 рядків), відкинуті Шевченком, очевидно, під час підготовки поеми до друку і переписані з невідомого джерела, які містяться у списку невідомою рукою в рукописному “Кобзарі” (1861), що належав І. П. Левченку”[9]. Коментуючи поему “Неофіти” (1857), літературознавці

звертають увагу на те, що “існував проміжний автограф, який не зберігся, але ця стадія розвитку тексту поеми дійшла до нас у ряді списків, що в сукупності становлять єдину рукописну традицію”. Першим названо, як і в багатьох інших випадках, якраз рукописний “Кобзар” (1861), що належав І. П. Левченку[10].

Всього у коментарях до Шевченкових поетичних творів рукописний “Кобзар” (1861) Івана Левченка згадується понад 30 разів.

Мещерський Арсеній Іванович (1834–1902) – російський художник-пейзажист, учень улюбленого Шевченкового майстра О. Калама, до якого їздив вчитися в Швейцарію. У 1854–1857 рр. – сторонній учень Академії мистецтв, де навчався під керівництвом Ф. А. Бруні, С. М. Воробйова. На академічній виставці 1859 р. отримав велику золоту медаль за прислану з Швейцарії картину “Швейцарський вид”. З 1864 р. – академік, з 1876 – професор пейзажного живопису.

Шевченко зустрічався з А. І. Мещерським, принаймні двічі, у сім’ї Ф. П. Толстого. Його донька К. Ф. Толстая (Юнге) записала в щоденнику 16 березня 1860 р.: “Вчера у нас обедали Щепкин, Шевченко, Костомаров, Александр Павлович Брюллов, Мещерский, Тихменев... После обеда мы все уселись в гостиной, и Щепкин читал нам... несколько стихотворений Шевченки, которые он так хорошо читает”[11]. За свідченням тієї ж К. Ф. Юнге, 6 травня 1860 р. у Толстих були Шевченко, М. М. Благовєщенський, А. І. Мещерський, І. І. Соколов, М. Й. Микешин...

З каталогу академічної виставки від 1 вересня 1860 р., за результатами якої Шевченкові було надано 2 вересня звання академіка з гравірування, дізнаємося про експонування на ній офортів Тараса Григоровича, серед яких і “Пейзаж с А. Мещерского”[12]. Йдеться про Шевченків офорт, виконаний за твором А. І. Мещерського (сучасна назва “Пейзаж”, вперше репродуковано 1891 р. під назвою “Дуб”)[13]. В. М. Яцюк припускав, що, виконуючи цей офорт, який він називав “Діброва”, Шевченко мав за першовзір фотографію К. А. Нагорецького, описану Г. М. Честахівським за № 31: ““Пейзаж” (з картини Мещерського)”[14].

Між іншим, на згаданій виставці було представлено також офорт Шевченка з пейзажу художника М. І. Лебедєва (1811–1837), про якого є стаття в “Шевченківській енциклопедії”, що правильно.

Поставський Данило Кирилович (1823–?) – син дяка, після закінчення Київської духовної семінарії служив у Київській духовній консисторії, з 1854 р. – архіваріус.

Про його знайомство з Шевченком згадував Ф. Г. Лебединцев (Ф. Лобода), який у серпні 1859 р. допомагав поетові в Києві розшукати повний список поеми “Іван Гус” (“Єретик”):

“З приводу тих же розшуків довелося Тарасові Григоровичу познайомитися із столоначальником київської консисторії Данилом Кириловичем Поставським і почути від нього багато малоруських анекдотів, яких він доти ніколи не чув. Серед них особливо зацікавив його анекдот про молоду канонархиню жіночого монастиря, яка з допомогою приспівів до стихирів сповіщала своїй подрузі про побачення, яке чекало її. Розповідаючи цей анекдот під час прогулянки Хрещатиком, Тарас Григорович так захопився ним, що, забуваючи про перехожих, досить голосно наспівував: “Мене ждуть праведниці, а тебе, Палажко, на горі семінаристи ждуть, дондеже” і т. п.”[15].

Привертає увагу, яким душевно молодим відчував себе Шевченко в рідному Києві, яким відкритим було його серце до гумору... за півтора року до смерті...

Інформацію про Д. К. Поставського вже давно зібрав П. В. Жур[16], і її нарешті треба використати в енциклопедичних виданнях.

Рєзвой (Резвой) Модест Дмитрович (1806–1853) – російський портретист-мініатюрист, музикознавець, член-кореспондент петербурзької Академії наук (1843), секретар Товариства заохочування художників у 1844–1850 рр., співробітник журналу “Отечественные записки”. У цьому журналі в листопаді 1839 р. була надруковано його статтю про вересневу художню виставку в Академії мистецтв. Зокрема, в ній було відзначено: “Вот также два весьма недурные портрета акварелью художника Шевченки. Они хорошо нарисованы и имеют много силы в красках. Желательно бы только немножко более лёгкости в тонах”. На жаль, згаданих портретів, які створив молодий Шевченко, не знайдено, не встановлено також і портретованих осіб.

Як член комітету Товариства заохочування художників, М. Д. Рєзвой брав участь у його засіданні 16 грудня 1838 р., коли розглядалися рисунки “молодого художника Шевченка” й було ухвалено взяти його під опіку Товариства, призначивши утримання при першій вакансії, що з’явилася вже 20 січня 1839 р. (відомостей про рисунки немає). М. Д. Рєзвой написав звіт про роботу Товариства заохочування художників за період з 28 квітня 1840 р. до 28 квітня 1841 р., опублікований у “Художественной газете” (№ 14). В ньому назвав Шевченка серед вихованців, які були нагороджені срібною медаллю другого ступеня. Крім того, в № 19 “Художественной газеты”, повідомляючи про виставку в Академії мистецтв, згадував його в числі молодих художників, які подавали гарні надії на майбутнє. М. Д. Рєзвой брав участь у засіданні комітету Товариства заохочування художників 30 жовтня 1844 р., на якому було розглянуто питання про допомогу Шевченкові у виданні його “Живописной Украины”. Комітет не задовольнив прохання художника про придбання 100 примірників майбутнього видання, проте ухвалив видати Шевченкові 300 карбованців, “находя, что труд г[осподина] Шевченки и самое предприятие его заслуживает некоторого поощрения...”

Т. Шевченко. Фото. 1860 р.

У власності М. Д. Рєзвого до його смерті перебував Шевченків акварельний твір, уперше згаданий 1911 р. із назвою “Спящая женщина”, введений до наукового обігу 1915 р. з назвою “Одаліска”.

Сапожников Андрій Петрович (1795–1855) – художник-аматор, інженер-полковник, дійсний статський радник. Тривалий час відвідував рисувальні класи петербурзької Академії мистецтв, був її почесним вільним спільником. У 1834 р. склав підручник “Початковий курс рисування” і подарував його Академії. З 1844 р. — “головний наставник-спостерігач креслення та рисування” військово-навчальних закладів.

З часу створення Товариства заохочування художників – благодійної організації, що матеріально і морально підтримувала обдарованих авторів, був її скарбником, наглядав за пансіонерами Товариства. В цій іпостасі причетний до долі молодого художника Шевченка. Скажімо, А. П. Сапожников був присутній на засіданні комітету Товариства 4 жовтня 1835 р., де було вирішено: “По рассмотрению рисунков постороннего ученика Шевченко, Комитет нашёл оные заслуживающими похвалу, и положил иметь его в виду на будущее время...”[17]. Важлива позитивна ухвала, що значною мірою визначила Шевченкову долю. Та звучить якось неоднозначно, вчувається мені навіть нотка застороги щодо майбутнього часу...

З 1835 р. Шевченко відвідував рисувальні класи Академії на правах стороннього учня, а в 1837–1838 рр. Товариство періодично виділяло йому кошти, наприклад, на ліки та художнє приладдя. З початку 1839 р. Шевченко став уже повноправним пансіонером із грошовим утриманням. Знову-таки наяву обнадійлива позитивна динаміка... Втім, саме скарбник А. П. Сапожников 15 травня 1842 р. подав рапорт до Комітету з пропозицією виключити Шевченка зі складу пансіонерів Товариства у зв’язку з тим, що він “в течении 7 месяцев не посещал академических классов и никаких трудов своих не представлял Комитету, не взирая на деланные мною ему замечания...”18. Вже наступного дня – 16 травня – “по представлению г. члена казначея о нерадении живописца Шевченки”, комітет Товариства заохочування художників виключив Шевченка з числа пансіонерів. Отже, з подачі А. П. Сапожникова молодий автор “Кобзаря” і “Гайдамаків”, який у той час особливо натхненно й наполегливо працював і виростав як поет, був позбавлений грошової допомоги в розмірі 100 карбованців сріблом на рік. Напевне, Комітет мав формальні підстави для такої ухвали, що значно погіршила матеріальне становище Шевченка, втім, як зауважив І. М. Дзюба, не виключені й якісь особисті його незлагоди з скарбником. Адже, скажімо, відомо, що на початку 1840-х рр. Шевченко давав уроки малювання дев’ятирічному Саші – сину багатого петербурзького купця-мецената О. П. Сапожникова, який був братом А. П. Сапожникова.

Нагадаю, що на початку того семимісячного періоду, визначеного скарбником А. П. Сапожниковим, поет займався виданням поеми “Гайдамаки”: передмову написано не пізніше 8 листопада 1841 р., тобто дати подання твору до цензури; наклад було віддруковано у грудні 1841 р., але квиток на випуск “Гайдамаків” було видано аж 21 березня 1842 р. У листі від 26 березня 1842 р. Шевченко скаржився Г. С. Тарновському: *“Было мне с ними горя, насилу выпустил цензурный комитет, возмутительно да и кончено, насилу кое-как я их уверил, что я не бунтовщик. Теперь спешу разослать, чтобы не спохватились”*. У січні 1842 р. поет надіслав вірш “Вітер з гаєм розмовляє...” та поему “Мар’яна-черниця” видавцеві альманаху “Сніп” О. О. Корсуну в Харків (видання здійснено не було).

Шевченко тоді ще не знав, що через півтора десятиліття йому доведеться зустрітися зі своїм колишнім учнем О. О. Сапожниковим, який стане рибопромисловцем-мільйонером, і прийняти від нього не лише матеріальну допомогу, а й приниження[19].

Не поталанило Шевченкові із Сапожниковими...

Сомов Андрій Іванович (1830–1909) – російський мистецтвознавець і музейний діяч. Батько російського живописця і графіка К. А. Сомова. Редактор “Вестника изящных искусств” (1883–1890), старший хранитель Ермітажу (з 1886 р.). Член-засновник Товариства російських аквафористів (1871–1874). Автор каталогів картинної галереї петербурзької Академії мистецтв (1872–1886), Ермітажу (1889–1908), праць про К. П. Брюллова (1876), П. А. Федотова (1878). З 1891 р. редагував статті у відділі образотворчих мистецтв в Енциклопедичному словнику Брокгауза і Єфрона.

Починаючи з 1856 р., друкував художньо-історичні й художньо-критичні статті, зокрема у 1856–1857 рр. в журналі “Живописная русская библиотека” вмістив “Письма об Императорском Эрмитаже”, а 1859 р. видав путівник по Ермітажу. У 1860-х рр. навчався техніки гравюри, а пізніше навіть написав “Краткое руководство по гравированию”.

Немає сумніву, що Шевченко був знайомий із А. І. Сомовим. Принаймні, К. І. Званцов двічі записує в щоденнику про зустріч Шевченка з А. І. Сомовим за чаєм (22 лютого 1860 р.) і під час того-таки “страшного спору про політику та суспільство” (3 червня 1860 р.). Можна припустити, що в них були хоча б короткі розмови з питань становлення й розвитку гравірування – на початку вересня 1860 р. Шевченко вже став академіком із гравірування, в той час А. І. Сомов усерйоз цікавився цією галуззю мистецтва. Проте документальних підтверджень цьому немає.

Языков Михайло Олександрович (1811–1885) – літератор, близький до гуртка співробітників “Отечественных записок” і “Современника”, дружив із В. Г. Бєлінським, Ф. М. Достоєвським, Л. М. Толстим, І. С. Тургенєвим.

Безперечно, Шевченко був із ним знайомий. Принаймні в щоденнику історика літератури, професора Петербурзького університету, академіка О. В. Нікітенка 10 березня 1859 р. занотовано про обід у ресторані Дюссо в Петербурзі на честь актора О. Є. Мартинова, на якому він сидів “між Шевченком і Языковим”[20]. А 3 червня 1860 р. К. І. Званцов зафіксував у щоденнику про вже згаданий “страшний спір про політику та суспільство” з участю Шевченка та М. О. Язикова.

---

[1] Тарас Шевченко в критиці. Т. 1. Прижиттєва критика (1839–1861). К.: Критика, 2013. С. 1.

[2] Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. 1814–1861. К.: Вища школа, 1982. С. 35.

[3] Спогади про Тараса Шевченка. К.: Дніпро, 1982. С. 112.

[4] Жур П. В. Шевченківський Київ. К.: Дніпро, 2013. С. 115.

[5] Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. 1814–1861. С. 23.

[6] Тарас Шевченко в критиці. Т. 1. Прижиттєва критика (1839–1861). С. 153–155.

[7] Михайлин І. Л. Історія української журналістики XIX століття. К.: Центр навчальної літератури, 2003. С. 129.

[8] Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 1. К.: Наукова думка, 2001. С. 607.

[9] Там само. С. 613.

[10] Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 2. К.: Наукова думка, 2001. С. 693.

[11] Цит. за: Гриц Т. С. М. С. Щепкин. Летопись жизни и творчества. М., 1966. С. 656.

[12] Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. 1814–1861. С. 355.

[13] Тарас Шевченко. Повне зібрання творів у дванадцяти томах. Т. 11. Мистецька спадщина. Живопис і графіка 1857–1861. К.: Наукова думка, 2014. С. 341.

[14] Яцюк В. Тарас Шевченко і світ фотографії. Альбом-монографія. К.: Критика, 2019. С. 9, 14.

[15] Спогади про Тараса Шевченка. С. 45.

[16] Жур П. В. Шевченківський Київ. С. 234–235.

[17] Тарас Шевченко. Документи та матеріали до біографії. 1814–1861. С. 9.

[18] Там само. С. 42–43.

[19] Докладно див. статтю “Я стряхнув прах од ніг своїх” у “Слові Просвіти”, ч. 8, 21–27 лютого 2019 р.

[20] Никитенко А. В. Записки и дневник: В 3 т. Т. 2. М.: Захаров, 2005. С. 123.

“Ми, актори, коли відкриваємо будь-яку п’єсу, то шукаємо в ній справжнє”.

Володимир НІКОЛАЄНКО: “Ніколи не треба стояти на місці”

У минулому числі “СП” ми писали про виставу “Ідеальний шторм”, яку Богдан Гнатюк поставив за власною п’єсою, написаною за мотивами однойменної книжки Віталія Скоцика. Роль Бориса у цій виставі зіграв один з провідних акторів Національного академічного драматичного театру імені Івана Франка, народний артист України Володимир Ніколаєнко. Сьогодні пан Володимир – гість “СП”.

– Розкажіть, будь ласка, про Вашу нову роботу.

– Борис – темна сила, яка не дає головному персонажу Савелію робити свою справу, реалізувати себе. Це та сила, яка з’являється на шляху у багатьох людей, коли ті беруться за якусь серйозну справу. Згадаймо самого автора книжки “Ідеальний шторм” Віталія Скоцика, якому теж заважали на початку становлення його кар’єри.

Часто собі кажу, що ніколи не треба стояти на місці. Роль Бориса цікава саме тим, що дозволяє рухатися.

Вистава створювалася паралельно з п’єсою, Богдан писав на ходу. У процесі репетицій народжувалися мізансцени, образи. На мою думку, треба ще попрацювати над самою п’єсою, загострити конфліктну зону.

– Це вже не перший Ваш досвід співпраці з режисером і драматургом Богданом Гнатюком, Ви також граєте у виставі “Украдена краса”, що йде у Київській академічній майстерні театрального мистецтва “Сузір’я”.

– Взяти участь у цьому проєкті мені запропонував актор і мій друг Анатолій Гнатюк, це детектив. Зізнаюся, що ця п’єса не відразу мені “зайшла”. Та Анатолій все ж запросив на репетицію, де зібрався досить цікавий колектив. Із самим театром “Сузір’я” у мене пов’язані давні спогади: 1996 року грав у виставі, яку поставив Ігор Тихомиров. Добре знайомий і з художнім керівником театру Олексієм Кужельним.

Почали працювати. У Богдана Гнатюка велика віра в те, що актор усе зробить. Коли бачить, що рухаємося “не туди”, відразу пропонує пошукати інші підходи. Він знає, чого хоче, і знаходить золоту середину, яка подобається всім: режисеру, актору і, зрештою, глядачам.

– Повернімося до Вашої юності. До театрального інституту (нині Національний університет театру, кіно і телебачення ім. Івана Карпенка-Карого) Ви вступили з другого разу...

– У 1986 році, закінчивши десять класів, ми приїхали з другом до Києва шукати акторської долі. У театральному набирав курс Юрій Мажуга. Я пройшов до першого туру, після прослуховування, члени приймальної комісії довго радилися. Потім мені сказали: “У вас такий дзвінкий голос, що краще піти послужити в армію. Коли голос змужніє, приходьте до нас, у театральний інститут”. Так я і зробив.

Вдруге вступав у 1991 році, цього разу на курс Ірини Молостової. Під час співбесіди Ірина Олександрівна вийшла з кабінету, за цей час я встиг поспілкуватися з іншими членами комісії. А коли повернулася, вони їй кажуть: “Ось прийшла цікава людина, буде студент”. Дуже вдячний долі, що у нас були такі мудрі викладачі, крім Ірини Молостової, як Юрій Висоцький, Олег Шаварський, Євгенія Гулякіна, Олександр Завальський.

Складав іспити при Радянському Союзі, а розпочав навчання вже в незалежній Україні.

– Далеко не кожному випускнику театрального вишу щастить відразу потрапити на головну сцену країни, а Вам вдалося.

– Ми прекрасно провели випускний вечір, на якому я був одним із ведучих. Після цього до мене підійшов Олег Микитович Шаварський і каже: “Вітаю Вас із прийняттям до славетної трупи Театру імені Івана Франка”. (Перед цим на випускний іспит зі співів до нас завітали директор театру Михайло Захаревич та художній керівник Сергій Данченко, які, напевно, й визначили мою подальшу долю). Було неймовірно почути такі слова, після яких всі почали мене вітати. Тоді я зустрічався зі своєю майбутньою дружиною, яка навчалася в Київській консерваторії. Підійшов і кажу: “Все добре складається. Залишаюся в Києві, буду працювати в театрі Франка”. Того ж літа ми побралися.

– Які були перші вистави?

– Як і більшість моїх колег, починав із масовок. Тоді в театрі йшла славетна вистава “Майстер і Маргарита”, яку поставила Ірина Молостова, а її чоловік Борис Каменькович поставив танці у цій виставі, в які нас спочатку і вводили. Цього ж року став грати у казці “Стережися Лева”, яку поставив Дмитро Чирипюк. А у виставі Сергія Данченка “Приборкання норовливої” зіграв Бінделло.

Пам’ятаю, коли вперше зайшов до театрального буфету, то побачив знамениту Нонну Копержинську. В одній руці в неї була цигарка, а в другій – чарка коньяку. Я так і закляк на місці, не знаю чи від хвилювання, повертатися чи йти далі... Велике хвилювання пережив, коли вперше вийшов на сцену. З роками це дещо притупляється, але перед прем’єрою з’являється знову.

– Помітне місце у Вашому творчому доробку посідає українська класика.

– Так. Виставу “Наталка Полтавка” поставив Олександр Ануров, якого зараз, на жаль, вже немає з нами. Першою його роботою в театрі Франка був триптих “Буквар миру” за Григорієм Сковородою – дуже цікава робота. Після цього порадився з художнім керівником театру Богданом Ступкою і вони вирішили, що наступною буде музична вистава – “Наталка Полтавка”. До роботи залучили Олега Скрипку, який дещо осучаснив музику, аранжування зробив Іван Небесний.

З цим режисером було легко працювати. Він знав, як актори хвилюються на перших репетиціях, тому брав кожного з нас по черзі за руку, казав: “Йди за мною”. Виводив на сцену і наказував: “Стій тут”. Після цього починав занурювати артистів у мізансцени, вигадуючи не зовсім звичні сцени. Приміром, перед тим, як сісти на стілець, актор мав зробити реверанс навколо. Запитували: “Навіщо? Це ж не логічно?”. Він відповідав: “Будемо вважати, що в них така особливість”.

Вчилися працювати з мікрофоном, бо голос перед ним потребує виразності. Треба було вивчити партитуру, навчитися працювати разом із живим оркестром, чути його, чути партнерів, чути ритм – все це величезний досвід.

Коли Петро Ільченко ставив “Кайдашеву сім’ю”, то запропонував мені грати у другому складі Довбиша. Так і граю її по черзі з Валерієм Дудником. У виставі є сцена, у якій Наталя Сумська (Кайдашиха), Петро Панчук чи Володимир Коляда (Кайдаш) і я

співаємо пісню “Ой то не зоря”. Якось під час вистави постійно щось шуміло за лаштунками. Виявилося, що то приходили актори, аби побачити, як ми виконуємо цю пісню.

У виставі “Хазяїн” у мене невелика роль Зеленського. Коли її ставили, то не думали, що згодом це прізвище буде у всіх на слуху (*сміється*).

– Однією з перших на Камерній сцені імені Сергія Данченка була вистава “Як тебе не любити, Києве мій”.

– З одного боку це був концерт, а з іншого – спогад про Київ. Починали з Вертинського. Далі йшли пісні про місто з середини 60-х років. До мене підійшов режисер Олександр Білозуб і сказав, що у виставі не вистачає словесного жанру. Я грав роль телефоніста, який з’єднував різні номери, паралельно розповідав про Київ, говорив, кому яке взуття потрібне, що й де можна піти подивитися, чому вулиці називаються сьогодні так і які назви мали раніше. На одній із репетицій директор нашого театру Михайло Захаревич запропонував, аби мого персонажа закинути на балкон. Отак і народилася мізансцена! Разом придумували історію про Київ, усі актори були, як велика родина.

– Для багатьох акторів і для самого театру знаковою стала вистава “Грек Зорба”.

– Коли виставу ставили вперше, зробили велике навантаження на сценографію, було дуже багато декорацій. Деякі актори перечіпалися, падали, це руйнувало виставу. Виконавець головної ролі Анатолій Хостікоєв мав проблему з ногою, лежав у лікарні. А коли повернувся, то сказав, що не буде жодних декорацій, лише порожня сцена.

Ставив п’єсу Віталій Малахов, який дає актору великий простір. Я довго думав над тим, як має виглядати мій персонаж. Спочатку він був з бородою, потім залишив тільки вуса. Був він з пузом, потім вирішив і від цього відмовитися.

“Грек Зорба” – шикарна вистава. Коли граєш у ній, то виникає відчуття гордості за колег, відчуваєш справжність існування на сцені! Для нас це дуже важливо. Ми, актори, коли відкриваємо будь-яку п’єсу, то шукаємо в ній справжнє.

– Не так давно Камерна сцена театру поповнилася виставою “Лунаса”. Що це за постановка?

– З режисером Андрієм Приходьком почав працювати вже давно. Від актора він вимагає, щоб той перевернув у собі все всередині, щоб знайшов усі потаємні фарби, якими до цього ще не користувався. Щоб було задіяне все – починаючи від мізинчика і закінчуючи вушними раковинами. Завжди шукає п’єси, які ніколи не ставилися в нашому театрі, з любов’ю ставиться до актора.

Свого часу А. Приходько поставив виставу “Носороги”. Там я грав Жана, мій герой перетворювався на носорога. Ця вистава потребувала великих фізичних зусиль. Запитав у режисера: “Як я можу зіграти носорога, напевне мій персонаж має бути брутальним?” Він каже: “Ні, з інтелігентної людини ти повинен перетворитися на брутальну тварину”. Ми разом шукали вирішення.

Андрій Приходько – один із тих режисерів, який завжди мені дає несподівані ролі. Думаю у нього ще попереду багато цікавих робіт.

– А як Вам працювалося з режисером Давидом Петросяном? Маю на увазі виставу “Крум”, що поповнила репертуар театру вже у цьому театральному сезоні.

– Давид – інтелігентна людина, постійно перебуває у творчому пошуку. Під час репетицій бувало, що ти знаходиш якесь рішення, приходиш на другий день і все міняється. А це було не завжди просто. Однак ми завжди приходили до спільного знаменника, у нас ніколи не було конфліктів. Давид з зрозуміння ставиться до акторської роботи. На артиста можна накричати, і тоді між ним і режисером виростає стіна. А інколи можна просто попросити і це буде правильний шлях. Саме так ми і намагалися працювати. Звісно, режисер як і актор не має повторюватися, але він повинен мати свій почерк. Мені здається, що Давид свій почерк ще шукає.

Вперше я не знав, як мені грати у цій виставі, хоча до моєї прем’єри залишалося три дні. Тоді режисер мені запропонував одягти сіточку і зробити грим мачо. Зробив, глянув у дзеркало і зрозумів, як має виглядати цей персонаж. Рішення було несподіване, зовсім інше, ніж у мого партнера з іншого складу.

Усі ми рухаємося вперед, все змінюється. Після відзначення сторіччя Театру Франка розпочали нову фазу. Нові виклики життя змінюють нас. Але у кожного повинен залишатися той стрижень, який не дасть людині зіпсуватися.

Має залишатися любов до своєї роботи, повага до старших і молодших партнерів по сцені. А актор має бути ще й лакмусовим папірцем, показувати на зі сцени глядачеві всі ті проблеми і хвороби, які має наше суспільство.

– Яке місце у Вашому житті посідає кіно?

– Мене почали впізнавати після серіалу “Останній москаль”. Побачила Зіна Мамонтова, яка займалася кастингом, сфотографувала, показала світлину режисеру Семену Горову, той повірив у мене. Після цього були гастролі Західною Україною. Пам’ятаю, якою б вулицею не йшов, люди тицяли пальцями і казали: “Дивись, он він пішов, давай з ним сфотографуємося”. Декого з колег дратувало, що впізнають не їх, а мене. Така увага спочатку незвична, але потім ти цього звикаєш і вже не звертаєш уваги.

Кіно – це теж хвилювання, несподіванки, це економічна свобода. На знімальному майданчику зовсім інші відчуття, ніж на сцені театру. У театрі спочатку дві години репетиції, потім – дві години вистави, де ти маєш викластися максимально. У кіно можуть сьогодні знімати фінал, а завтра – початок. Це вже зовсім інше.

Коли сьогодні дивишся деякі серіали, то розумієш, що актори практично не грають. Вони співпадають із запропонованими обставинами і просто проговорюють текст. А інколи хороші актори можуть собі дозволити поспереччатися з режисером, зробити якісь паузи, подивитися повз камери в далечінь.

– Також займаєтесь дубляжем?

– Так. Зокрема, озвучую мультики. Найбільше подобається мультфільм “Аладін”, де я озвучував папугу Яго. Знаю, що діти його дуже люблять, особливо українськомовну версію. Мультиплікаційні фільми українською мовою – це завжди щось надзвичайно цікаве. Тепер, не знаю чому, але такої роботи стало менше.

– Маєте захоплення?

– Люблю квіти. Вирощую їх навіть у своїй гримерці. У нас ріс великий апельсин, але за три місяці карантину його ніхто не поливав – рослина пропала. У травні посадив знову, зерня проросло.

Люблю подорожувати на автомобілі. У цей час відволікаєшся від усіх проблем, бачиш лише красу природи навколо. Ще одне захоплення – читання детективів.

Пригадую анекдот. Запитують у людини: “Ти щаслива?” Вона відповідає: “А куди ж діватися?” Так, я щасливий. У мене двоє дорослих синів. Щоправда, обрали технічні спеціальності. Менший – два роки навчався у ліцеї імені І. Богуна. Дружина викладає музику, учні її люблять.

У 80-ті роки побутувала думка, що театр відживає своє. Але вже у 90-ті – ні, театр живе!

Спілкувався
Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото із сайту театру

Подорож у світ українського кіно

У Блакитній вітальні Будинку кіно презентували книги “Талант і гра: українські актори театру і кіно” та “Таємна історія фільмів. Пам’ять документів”, які вийшли друком на початку 2021 року. Подію присвятили 80-річчю від дня народження Івана Миколайчука.

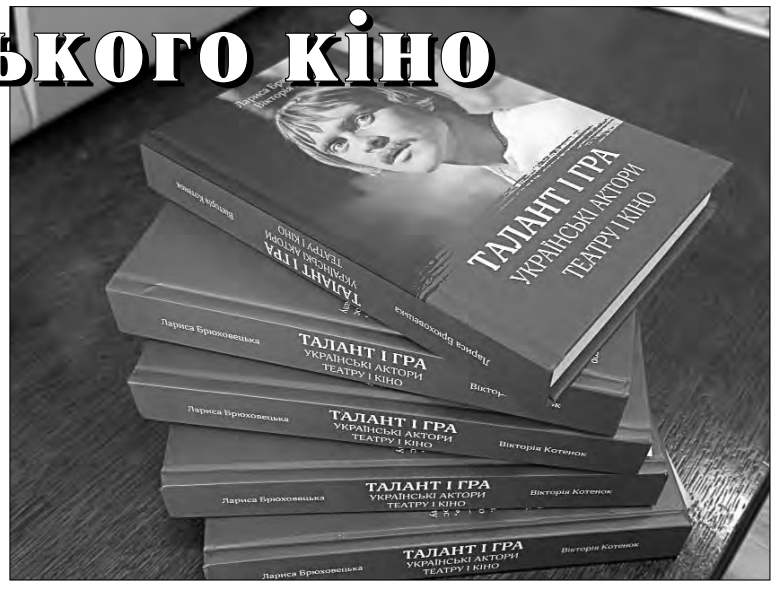

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото **Сергія МАРЧЕНКА**

“Талант і гра: українські актори театру і кіно” – це 28 творчих портретів українських акторів. Серед них як наші сучасники (Анатолій Хостікоєв, Ада Роговцева, Богдан Бенюк, Лариса Кадочникова, Ірма Вітовська-Ванца та ін.), так і актори, яких вже з нами немає (Богдан Ступка, Леонід Биков, Іван Миколайчук, Борислав Брондуков, Микола

Ада Роговцева

Гринько та ін.). Автори Лариса Брюховецька та Вікторія Котенок проаналізували їхні найвизначніші ролі, індивідуальний стиль, а деякі портрети доповнили бесідами з самими митцями.

А завдяки книзі Лариси Брюховецької “Таємна історія фільмів. Пам’ять документів”, яка вміщує архівні документи, можна потрапити у 1960–1970-ті роки і пізнати атмосферу кіностудії ім. О. Довженка, яку формував Василь Цвіркунов. Авторка описує реакцію кіноспільноти на тодішні фільми, перипетії довкола написання і захисту сценаріїв, заборони показу вже знятих стрічок. Книжка проілюстрована кадрами та робочими моментами з фільмів і доносить дух часу, коли Київська кіностудія творила шедеври, визнані далеко за межами України.

– У журналі “Кіно-Театр”, під рубрикою “Обличчя” ми з номера в номер друкуємо інтерв’ю з акторами або їхні творчі портрети, – розповідає **Лариса Брюховецька**. – Серед них є й зарубіжні, але переважно – українські кіномитці. Тим більше, що в останні роки пожвавилося українське кіно, з’явилися молоді актори. Театри також приймають нове покоління.

“Талант і гра: українські актори театру і кіно” – це друга книга, яку наша редакція присвятила акторам. Перша вийшла 2012 року і називалася “Українські обличчя кіно і театру”. Там було зібрано 68 портретів. Книжка базувалася на текстах, що вже були надруковані в нашому журналі.

Цього разу обрали 28 персоналій. Книжка вийшла об’ємна – 400 сторінок. У ній досить багато ілюстративного матеріалу – кадри з фільмів, сцени з вистав, більшість у кольорі, значну частину портретів писали заново. Про деяких знаменитостей — Івана Миколайчука, Костянтина Степанкова, Борислава Брондукова, Аду Роговцеву, Ларису Кадочникову — тепер пишуть багато, є інтерв’ю з ними. А, приміром, Василь Симчич обділений увагою, хоча його життєвий шлях дуже цікавий. Жив у Коломиї, був режисером і актором цього театру, а з 1968-го року брав активну участь у творенні українського поетичного кіно, знімався в союзних республіках. Його дуже високо цінували Леонід Осика і Юрій Іллєнко. У фільмі “Білий птах з чорною ознакою” актор зіграв отця Мирона, а в “Захарі Беркуті” – головну роль. У колі знаменитих акторів він був найстарший. Кінематографісти його полюбили за фактурність і талант. Я шукала про нього джерела, ними стала місцева преса.

А в Костянтина Степанкова джерел достатньо. Це книжка Ади Роговцевої “Мій Костя”, у якій вміщені його щоденникові записи. Крім цього, Віктор Олендер створив документальний фільм “Костянтин Степанков. Спомини після життя”. Але головне джерело – його різнопланові ролі, серед яких і комісар Федір Лобачов у “Комісарах”, і газда в “Анничці”, і Свенельд в “Легенді про княгиню Ольгу”, і Бубела у “Вавилоні ХХ”. Дуже “плодовитий” актор, постійно був на видноті.

І, безперечно, у центрі — Іван Миколайчук, про якого в мене ще 2004 року вийшла книжка. Але він невичерпний: з часом з’являється нове бачення, відкриваються нові грані його таланту. У радянські часи, особливо в похмурі застійні, панувала тенденція уніфікації, русифікації української культури. А Іван Миколайчук своїм зовнішнім виглядом і своєю внутрішньою суттю, усім своїм життям ніс коди української нації в найпопулярнішому виді мистецтва – кіно.

Сьогодні молоде покоління тяжіє до рок-музики і подібних жанрів, один із наших сучасних філософів назвав Україну естрадоцентричною. А в той час, коли працював Іван Миколайчук (я тоді була студенткою), для нас важливим було кіно. Це мистецтво збагачувало людей. І якраз в цьому мистецтві Іван Миколайчук, на моє переконання, був центральною постаттю.

Недаремно режисер фільму “Тіні забутих предків” Сергій Параджанов називав Івана Миколайчука своїм учителем. Це підтвердив і оператор фільму Юрій Іллєнко, який говорив, що не Параджанов впливав на Миколайчука, а навпаки, – Миколайчук на Параджанова. Він допоміг йому пізнати Карпати і гуцулів. Роль Миколайчука у “Тінях забутих предків” – це взірець акторської органічності та невимушеності...

Наша книжка побачила світ завдяки програмі підтримки книговидання, якою кілька років поспіль опікується відділ суспільних комунікацій КМДА. Через пандемію минулого року програма була під загрозою. Слава Богу, проєкт продовжили, щоправда, у меншому обсязі. Було жорстко пораховано кошторис кожної книжки і кількість сторінок. Коли здавали видання до друку, то дізналися, що перевершили обсяг, довелося дещо скорочувати.

Моя співавторка – співробітниця журналу “Кіно-Театр” Вікторія Котенок. Вона постійно спілкується з акторами, пише для рубрики “Обличчя”. У книжці вміщено вісім її портретів.

Книжка вийшла на початку року, але через карантин були закриті заклади культури, у тому числі й Будинок кіно.

Отож, провели презентацію тільки на початку літа, підготувавши відповідний відеоматеріал, запросивши тих, про кого пишемо. Це такі знакові постаті, як Ада Роговцева, Лариса Кадочникова, Раїса Недашківська, Олексій Богданович. А про актора Віталія Савчука, який недавно пішов від нас, розповіла його дружина, акторка Київського ТЮГу Валерія Чайковська та режисер і педагог Василь Вітер. Долучилася до цього гурту й акторка театру і кіно Леся Самаєва.

Інформація про презентацію була лише на сторінці нашого журналу у Фейсбуці. Та, несподівано для мене, людей прийшло чимало. Було приємно, що наша праця викликала такий інтерес. А відтепер усі охочі зможуть ознайомитися з цією книжкою в бібліотеках Києва.

Того вечора також відбулася презентація моєї книги “Таємна історія фільмів. Пам’ять документів”. У ній вміщено дослідження про 11 фільмів кіностудії ім. О. Довженка. У більшості з них активну участь брав Іван Миколайчук. Зокрема, у “Пропалій грамоті” він зіграв центральну постать, уклав музику. Історія фільмів показана на основі архівних джерел.

Досліджено два заборонені сценарії (“Київські фрески” та “Небилиці про Івана”). Коли у 1983 році Іван подав сценарій “Небилиць” на студію ім. О. Довженка, спочатку його сприйняли з захопленням. Через рік ситуація змінилася, і сценарій почали “топити”. Іван Миколайчук був людиною гордою і не ходив на ті засідання, де вирішувалася доля його картини. Врешті у 1985 році актор отримує листа від головного редактора студії Володимира Володимировича Сосюри (сина видатного поета), в якому зазначено, що сценарій цікавий і оригінальний, але є “зауваження, що стосуються народного і національного в зіставленні з національним”.

Коли почалася перебудова, головного редактора кіностудії змінили. Його наступник Віктор Положій звернувся до Миколайчука, що його фільм готові запускати в роботу. Миколайчук відгукнувся листом на цю пропозицію, хотів знімати. На жаль, він уже хворів, а в 1987-му його не стало. Тобто, коли з’явилася можливість знімати фільми, митець пішов від нас. Це була велика втрата. Він міг би зняти багато фільмів, якби йому дозволяли, якби його підтримували. Але на нього почепили ярлик тільки за те, що він був українцем. А носієм українського в радянські часи було підозріло і небажано.

У кінці книги є багато посилань на протоколи творчих засідань. Це документи, які відкривають нам маловідоме.

– Над чим працюєте зараз?

– Я редакторка журналу “Кіно-Театр”, викладаю історію кіно студентам Києво-Могилянської академії, з березня веду сайт, присвячений Івану Миколайчуку, який щодня наповнюю новими матеріалами. Також вже два роки веду рубрику “Наше кіно” в “Літературній Україні”. Пишу про маловідомих і забутих людей. Працюю з архівами, які відкривають те, чого не знайдеш у друкованих джерелах чи в інтернеті.

Три роки тому вийшла моя книжка про період ВУФКУ “Перерваний політ”, це розповідь про драму “розстріляного відродження”, однією з частинок якого було кіно. У цій монографії є розділ “Постаті”. Але, як мені здається, треба розширити цей перелік. Досить добре досліджена творчість Олександра Довженка. Але мало знаємо про інших людей, які тоді творили і без яких, можливо, не було б Довженка.

Зацікавило мене, як українське кіно висвітлює війну на Донбасі. Про російсько-українську війну вже знято багато документальних та ігрових фільмів. Проте проєкт з акторами відсунув на другий план цю роботу. Гадаю, що варто її завершити. Наші патріотично налаштовані кінематографісти беруться за цю дуже складну тему. Думаю, що варто зафіксувати для майбутніх поколінь, як той період відтворений у фільмах.

– До участі в написанні книжки мене запросила Лариса Брюховецька, оскільки я вже більше п’яти років веду рубрику “Обличчя” у журналі “Кіно-Театр”. У мене вже зібралося чимало інтерв’ю, портретів авторів, – продовжує розмову **Вікторія Котенок**. – Кожен із тих акторів, з яким я спілкувалася, заслуговує на те, щоб про нього писали, популяризували його творчість. Але в нас добре знають голлівудських акторів, фільми яких виходять у широкий прокат, те ж саме з російськими. А наших, у кращому випадку, впізнають лише в обличчя. Тому надзвичайно важливо видавати книжки про українських акторів, режисерів, діячів інших галузей культури, широко пропагувати їхню творчість.

Все минуле літо у нас пройшло у творчому процесі. Спілкувалися з акторами, аналізували їхню творчість, передивлялися фільми і вистави за їхньою участю, вивчали присвячені їм книжки та публікації у періодичних виданнях. Це моя перша книжка. Дуже рада, що вона вийшла у співпраці саме з Ларисою Іванівною. Вона надихає на творчість. Всі її поради і зауваження були дуже слушними.

Дуже хотілося б продовжити цю роботу. Маємо багато талановитих акторів, про яких теж хотілося б написати.

“Реальний світ сюжетної акторської гри та макросвіт театру”.

Пристрасті Паперового театру

Едуард ОВЧАРЕНКО
Фото із сайту Центру Курбаса

Новим проєктом Національного центру театрального мистецтва імені Леся Курбаса стала вистава “Сон Лакшмі, що бачив Вішну у своєму сні” за мотивами п’єси Оксани Танюк і текстів Сергія Труша.

Художньою концепцією проєкту є “мікро у макро”. Це багаторівневий візуально-хореографічний перформанс, у якому паралельно існує мікросвіт Паперового театру, реальний світ сюжетної акторської гри та макросвіт цього театру. Через живу трансляцію фронтальної та вертикальної відеокамери на екрані стін глядацької зали актори розігрують сюжет через персонажів Паперового театру та між ними самими як між живими персонажами. Це нова версія діючого проєкту з Паперовим театром (перша частина – відеоверсія) з метою переосмислення східних впливів, які сторіччями змінюють свідомість європейців.

У центрі сцени – модель Паперового театру з усіма персонажами, декораціями, реквізитами та меблями, вирізаними з паперу, дерева, скла, інших матеріалів, також використовуються борошно, сирі яйця, зерно, крупи, вода, вогонь та фарби. Зверху над акторами – камера, що транслює події Паперового театру на стіну глядацької зали. Проєкт є дослідженням поєднання різних сценічних фактур, матеріалів та стилів акторської гри.

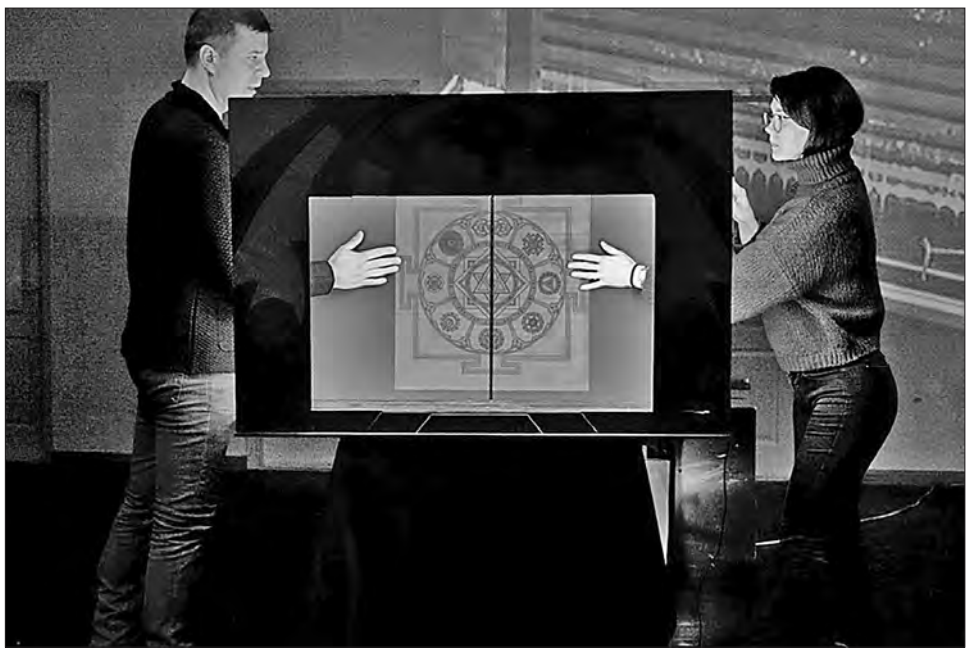

Обрано вічну тему, яка ніколи не перестане бентежити людський розум і серце, – стосунки Чоловіка та Жінки, Природи та Духу. Когось із глядачів зацікавить поезія Оксани Танюк, інших – сюжетна лінія, а ще когось – музика та відеовізуальний ряд.

– Цей проєкт розпочав свою історію ще у 2014 році, – розповідає режисер-постановник, заслужений діяч мистецтв України **Мирослав Гринишин**. – Саме тоді один із режисерів вирішив здійснити сценічне прочитання п’єси Оксани Танюк. До сьогоднішнього дня було багато модифікацій, форм співпраці з різними режисерами, організаціями, країнами, які розвивали цей проєкт. І те, що в даний момент можна побачити на сцені, – це лише певний етап, а сам проєкт розвиватиметься далі.

Перед початком вистави ми представляємо глядачам сюжет попереднього етапу, який був у формі відеофільму. Робимо це для того, аби показати зв’язок з традицією, що передається від попереднього задуму.

Це мій перший досвід роботи з Паперовим театром, який досить розвинутий на Заході, а в Україні ще малознаний. Цей театр почав розвиватися у Центрі Курбаса, але на якомусь етапі зупинився. Вважаю, що його треба рухати далі і поєднувати з драматичною грою акторів, візуальним зображенням, хореографією, перформансом. Саме ці моменти довкола Паперового театру стали основним імпульсом, який спонукав мене до робити над цим проєктом.

На роль Чоловіка і Жінки я обрав заслуженого артиста України Тараса Постнікова та актрису Ірину Мельник, які органічно влилися у виставу через свою внутрішню органіку. А Сергій Труш (Андрогін) – це уособлення антагонізму, який постійно перебуває поряд.

Вистава змінюватиметься залежно від актуальності для того чи іншого періоду. Можливо, внесемо зміни у візуальний ряд, хореографію, доповнимо постановку якимось новими персонажами чи додамо щось до тексту.

– Я відкрила для себе Паперовий театр і, здається, зреалізувала себе і як художник-постановник, і як художник-графік, – зізнається **Ольга Новікова**. – Робота над фігурками була кропіткою, філігранною, ювелірною... Виконані вони на кольоровому папері акриловими фарбами, а дрібні деталі доводилося малювати дуже тонкими пензликами під збільшувальним склом... Я постійно була в пошуку – лінійні малюнки, абстрактні, вирізані з кольорового паперу. Необхідно було відтворити задум автора щодо віку, характеру героїв, треба була одягнути своїх персонажів в оригінально-традиційні костюми і зберегти елегантність. Мені була небайдужа доля моїх (наших з пані Оксаною Танюк) ляльок, я вдихнула в них життя, щоб вони ожили в руках акторів.

У публікації використано матеріали журналу “Курбасівські читання”

СЛОВО Просвіти

ТИЖНЕВИК ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ТОВАРИСТВА “ПРОСВІТА” імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

АНОНС

Будьмо разом!
ПЕРЕДПЛАТА—2021
Вартість передплати
(з доставкою і поштовими витратами):
Поштовий індекс — 30617. Сторінка у каталозі — 74

на 1 місяць	21 грн 43 коп.	на півроку	115 грн 58 коп.
на 3 місяці	61 грн 29 коп.	на рік	225 грн 96 коп.

Засновник:
Всеукраїнське товариство “Просвіта” імені Тараса Шевченка
Реєстраційне свідоцтво КВ № 4066 від 02.03.2000 р.

Шеф-редактор
Павло МОВЧАН

Відповідальна за випуск
Любов ГОЛОТА

Редколегія
Любов ГОЛОТА (голова), **Павло МОВЧАН**, **Микола ТИМОШИК**, **Георгій ФІЛІПЧУК**

Заступник головного редактора з виробничих питань
Наталія СКРИННИК
278-01-30 (тел./факс)

Відповідальний секретар
Ірина ШЕВЧУК

Відділ культури
Едуард ОВЧАРЕНКО

Літературна редакторка
Галина ДАЦЮК

Коректорка
Олена ГЛУШКО

Комп’ютерна верстка
Ірина ШЕВЧУК
Володимир ЖИГУН

Інтернет-редактор
279-39-55

Черговий редактор
Едуард ОВЧАРЕНКО

Бухгалтерія
279-41-46

Адреса редакції:
вул. Хрещатик, 10-Б, м. Київ, 01001

E-mail: slovo_prosvity@ukr.net
http://slovoprosvity.org
http://prosvitanews.org.ua

Надруковано в ТОВ “Мега-Поліграф”, 04073 м. Київ, вул. Марка Вовчка, 3.

Листування з читачами — тільки на сторінках газети.

Відповідальність за достовірність інформації несуть автори.
Редакція залишає за собою право редагування та скорочення текстів.
Редакція не завжди поділяє погляди своїх авторів.
При використанні наших публікацій посилання на “Слово Просвіти” обов’язкове.

Індекс газети
“Слово Просвіти” — 30617

4 820095 780016 21024